

**A MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNETI INTÉZET
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI 64.**

Jedlik Ányos bölcsészkarai dékán és Korányi Frigyes medikus naplófeljegyzései az 1848/49-es eseményekről

**Zelovich Kornél, Székács István, Korányi Sándor és Karasszon Dénes gyűjtését
sajtó alá rendezte: Gazda István**

Könyvfejezetek

Készült a „Jedlik Ányos emlékezete” (Bp., 2000), a Jedlik Ányos Társaság gyűjtése (Bp., 2014), valamint Korányi Sándor közleménye (Bp., 1928) és „Az 1848/49-es szabadságharc egészségügye és honvédorvosai” (Bp., 2000) című kiadványok alapján

Budapest, 2015

TARTALOM

JEDLIK ÁNYOS FELJEGYZÉSEI

Jedlik Ányosnak, a Tudományegyetem Bölcsészka dékánjának a dékáni naplóba rögzített feljegyzései az 1848/49-es eseményekről *(Az azóta megsemmisült dékáni napló alapján 1922-ben közölte: Zelovich Kornél)*

Jedlik  nyos 1849. okt. 6- n az egyetemi tanácsnak  rt dékáni jelentése az 1848 49-es eseményekről *(A Jedlik Ányos Társaság felkérésére a szöveget felkutatta, lejegyezte, sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta 2014-ben: Székács István)*

Jedlik további feljegyz seir l lásd részletesebben Mayer Farkas OSB feldolgozásában: <http://real.mtak.hu/29849/>

*

KORÁNYI FRIGYES FELJEGYZÉSEI

Id. Korányi Frigyes b r  naplójegyzeteiből *(Az utókor számára megőrizte és 1928-ban közreadta: Korányi Sándor b r )*

Korányi Frigyesnek, a 104-ik honvéd zászlóalj főorvosának orvosi naplófeljegyzései *(Az Országos Levéltárban felkutatta és a feljegyzéseket közzétette: Karasszon Dénes)*

JEDLIK ÁNYOS FELJEGYZÉSEI

Jedlik Ányosnak, a Tudományegyetem Bölcsészka dékánjának a dékáni naplóba rögzített feljegyzései az 1848/49-es eseményekről

Az azóta megsemmisült dékáni napló alapján 1922-ben közölte: Zelovich Kornél

"Martzius 13-án. Utasítást kapott a bölcsészeti kar Dékánja mind a kar Igazgatójától, mind az egyetemi Tanács Rectorától, miszerint intené az ő felvigyázására bízott ifjúságot, hogy azon politikai mozgalmakban, mellyek Lajos Fülöp francia király megbuktának következtében Pesten, mint Magyarország szívében keletkeztek, részt venni óvakodnék.

Martzius 14-én. Ezen megbízásnak az 1. és 2. évi bölcsészeti tanodában kellő óvatossággal az illető Dékán, a' mérnöki tanodában pedig a' Dékán meg nem jelenhetése miatt az előadó tanár úr által elég tétetett. E nap folytában azonban a mozgalmak annyira kifejlődtek, hogy a' kávéházokban összecsoportosult és Petőfi költő vezérlete alatt álló sokaság **martzius 15-én** 1/2 tíz órakor a mérnöki és orvosi ifjúságot az előadások alatt megrohanván, azt magához csatlakozásra buzdította. Ezekkel egyesülve, 10 órakor épen az egyetemi nagyobb épülethez értek, hol az előadásokból szétbocsátott bölcsészetiiek borzasztó láрма között egyesülvén, az egyetemi épület előtt megállapodott, és minekután Petőfi által ezen alkalomra költött nemzeti dal, és nagyobb részint már Kossuth Lajos mint országgyűlési követ által is indítványozott 12 pont egekig ható éljenzések között felolvastatott volna, az egész tömeg Landerer könyvnyomdájába vonult, hol az említett pontok és dalnak minden censura nélküli kinyomtatását kieszközlötte. Ez nap délután a bölcsészeti ifjúságnak nagyobb része az előadásokon megjelent, és magát akép viselte, mintha mi sem történt volna.

Martzius 16-án. Nagyságos egyetemi Rector rendeletéből reggel 8 órakor összeült az egyetemi Tanács arról tanácskozándó, mi lenne ezen körülményekben teendő. Ezen alkalommal mindegyik érzé, hogy illy politikai mozgalmak között valamint az egyetemi tanárok, úgy maga az egyetemi ifjúság közönyös állapotban nem maradhat. Ennélfogva tehát igen rövid tanakodás után megegyezett a Tanács a következő pontokban:

1. Hogy a petitió gyanánt és ezen cím alatt *'Mit kíván a Magyar'* minden szögleteken kiragasztott 12 pontot elfogadja.
2. Hogy az egyetemi zászlót az ifjúságnak, ha kívánná, kiadandja azon intéssel és tanáccsal, miszerint annak gondját viselnék, magukat minden személy és vagyon bántástól óvnák, sőt másokat, ha illyesmire vetemedni készülnének, teljes erejükből gátolnák, de legalábbis az egyetemi, és egyéb tudományos intézeteket minden erélylyel védelmeznék. Azért is ajánltnék neki, miként a' fegyveres polgársághoz csatlakoznának.
3. Hogy az iskolajárást határozatlan időre szüntessék meg.
4. Hogy küldetnék az egyetemi Tanács tagjaiból két egyén a helytartói Tanácshoz, azt a történekről tudósítandó, és a további mihez tartás iránt vagy utasítást, vagy az egyetemi Tanácsnak, teljes rendelkezési hatalmat kieszközölendő.

Még nem ütött 9 órát, midőn ezen pontokban az egyetemi Tanács megegyezett. Ekkor tudtára adatott az egyetemi Pedellus által, hogy az ifjúság nagy tömege a Rector lakását környezi; minden zavarok meggátlása tekintetéből megkérte a jogászi Dékán, miszerint őket az egyetemi épületbe, küldöttjeiket pedig az egyetemi Tanács eleibe vezetni szíveskednék. Mi kevés idő múlva meg is történt. Az ifjúság megjelenő küldöttjei csak azt kívánák, hogy a zászlójuk adatnék ki, mi nekik teljes készséggel meg is engedtetett azon észrevétellel, hogy lennének kevés türelemmel, míg a zászló Szilassy János hittani és Tipula Péter jogtani Dékánok által Budáról visszahozatnék. A' kinyomatott petitionális pontokra nézve az egyetemi Tanács önként nyilvánítá, hogy azokat ő is magáévá teszi, min a folyosókat töltő ifjúság öröm kiáltását hallatván, arra kérte az egyetemi Tanácsot, lenne szíves ezen nyilatkozatát az egyetemi téren, mely ezután 15-ik martziusi térnek hívandó, sereglő roppant tömegnek személyesen tudomására adni. Ezen kívánságának a Tanács engedvén, lement a várakozó ifjú sereghez, melly hallván a Tanácsnak kedvük szerinti határozatát, az általuk felemelt és vállakon tartott Rector szájából értené, öröm rivalgásokkal tölté meg a tért és a Tanács minden egyes tagját nemzeti szalagokkal és rózsza formába alakított cocárdával felékesítette. Ennek megtörténtével az egész tömeg tovább vonult, és egész a Cúria épületéig az előbb felemelt egyetemi Rectort vállain vitte. Nemsokára megérkezett az egyetemi zászló, és Rector ő nagysága által a fennebb említett két Dékán jelenlétében az egyetemi épület előtt ismét összesereglett ifjúságnak általadatott, és a kellő rend fenntartására komolyan megintetett.

Martzius 17-én. Reggeli órákban Rector ő Nagyságát megkeresé az ifjúság, hogy az egyetemi reformot illető 12 pontot, melyet kérelmi úton felterjeszteni óhajtanak, ő is írná alá. Az

egyetemi ifjúság az egyetemi reformra vonatkozó kívánságait nem 12, hanem a következő 9 pontba foglalta össze. 1. A magyar egyetem emancipációja a bécsi kormány és egyetem gyámsága alól s törvény általi biztosítása. 2. Az egyetem kormányának szabadelvű elrendezése, országgyűlési képviseltetése. 3. Az egyetemi jóságok felszabadítása a kollegális rendszer kezelése alól, s nyilvános, felelősséggel járó kezelése. 4. Tökéletes tanítási s tanulási szabadság. 5. A tanszékek ne kegyelem útján, hanem érdem és nyilvános csődület által töltsenek be. 6. Testgyakorlati intézetek felállítása. 7. A tudományban elmaradt vagy elaggott tanárok elmozdítása, nyugdíjaztatása. 8. Évenkénti próbatételek megszüntetése s nyilvános, díjnélküli vizsgálatok behozatala. 9. A tudomány jelen igényeinek megfelelő s a nemzethez illő tantermek felállítása. Mire ő azon feleletet adá, hogy azt ön akaratjából nem teheti, minekelőtte a' tanárokat össze nem hívja. Ennek okáért az ifjúságot $\frac{1}{2}$ kettőre az egyetemi épület udvarára, a tanárokat pedig három órára összehivatá. A tanár urak olvasván az említett pontokat, látták, hogy azok nagyobb részint nem mások, mint azon sérelmek tartalmazóji, melyekről ők a magyar közönség előtt minduntalan panaszkodni kénytelenítették, és így azokat, mint ön kebelükből származottakat nevük aláírásával magukévá tették. Ezután az udvaron tanácskozó ifjúság Szilassy János és Tipula Péter Dékán urak által a nagy terembe hivatott; de ez azóta véleményét megváltoztatván, a Tanárokkal egyesülni nem akart. Minek okáért Nagyságos Rector Szilassy Jánost, Tipula Pétert, Jedlik Ányost, Balassa Jánost, Rupp Jánost küldöttségül a végből nevezett ki, hogy az aláírt pontokat a városházánál együtt ülő választmánynak pártolás kieszközlés végett terjesztené fel. Ezek a választmány színe előtt megjelenván, lelkesedéssel fogadtattak, és rendeltetett, hogy ezen sérelmek a Bécsbe menendő küldöttséghez kinevezett tanár uraknak adatnának által, kik annak a helyén a többi pontokkal együtt felterjesztendik kellő tekintetbe vétel és orvoslás kieszközlése végett. E közben megjelent az ifjúság küldöttsége is csaknem ugyan azon pontokkal, melyekre a már kimondott rendelet szintén alkalmazandónak jeleztetett.

Martzius 18-án. Ezen nap a nemzeti őrség seregébe iratá be magát az egyetemi ifjúság, a' többi városi lakosokkal együtt katonai fordulatokban magát gyakorolta, esküjét letette, és az összes nemzeti sereg a' városházi téren, mely szabadság tére névvel cseréltetett fel, estve felé nagyszerű katonai szertartással összejött, hol Nyáry Pál másodalispán által velős szónoklattal fogadtatván, szét bocsáttatott, részére az éjjeli őrség bizatván. Ugyanezen nap esett köztudomásul Nádor ő Fennségének Battyány Lajoshoz, mint a' megadatott önálló Magyar Ministerium Elnökéhez szóló levél, mellyben ő az első magyar ministerium alakítására megbizatott. Martzius 19-én. Tudomásul tevé ő nagysága Korizmics Antal bölcsészeti kar

elnöke a' Nagyméltóságú helytartói Tanácsnak azon rendeletét, miként a' megszakadt előadások martzius hó 22-én ismét elkezdetnének és pedig minden tan egyedül magyar nyelven. Melly rendelet következtében Wolfstein József és Verney József tanár urak, mint a' magyar nyelvben kevésbé járatosak, nyugalmába tétettek. Az itt elősorolt mozgalmi események csak azon tekintetből említetnek e helyen, a mennyiből azokkal az egyetem, egyetemi tanárok, és egyetemi ifjúság érintkezésben valának.

Martzius 21. Az egyetemi polgárság martzius 20-ik napján a Nagyméltóságú helytartói Tanács rendeletéből martzius 22-ére az iskolajárás folytatására kifüggesztett jelentések által utasítva lévén, azokat többszöri kifüggesztés után leszaggatta, és nyilvánítá, hogy mindaddig nem mehetnek, a reájok bízott örököségi foglalkozásuk miatt iskolába, míg az újonnan kinevezendő Minister e felül nem rendelkezik, mit tulajdonjelentés által is köztudomássá tett.

Martzius 24. Tartatott tanácsülés, mellyben felolvastatott az egyetemi polgárság ebbeli kívánsága: a) Hogy az egyetemi tanácsnak ezután tartandó üléseiben az egyetemi polgárság az általuk kiküldendő személyben, azon tekintetnél fogva, miként ott őket érdeklő tárgyalások is elő fordulnak, részt vehessen. b) Hogy az őket illető tárgyak, mellyek ha jónak látván, az egyetemi Rectornak volnának benyújtandók, a mennyire a körülmények engedni fogják, vagy az egyetemi tanács, vagy annak kebeléből kiküldött bizottmány által, halogatás nélkül tárgyalassanak. Az egyetemi tanács a megváltozott körülmények tekintetéből ezen kívánatokbani beleegyezését az ifjúság részéről jelenlevő bizottságnak készséggel nyilvánítá."

Jedlik Ányos 1849. okt. 6-án az egyetemi tanácsnak írt dékáni jelentése az 1848–49-es eseményekről

Jedlik kéziratának lelőhelye: a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattárának
BK. 184/IV. 12. 6. sz. fondja

**A Jedlik Ányos Társaság felkérésére a szöveget felkutatta, lejegyezte,
sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta 2014-ben: Székács István**

A bölcsészeti karnál 1848^{dik} évi Mártz 15^{dikétől} 1849^{diki} Julius hónapig történt vagy tétetett
változások előadva Jedlik Ányostól mint azon idei bölcsészeti Dekántól

Tekintetes egyetemi Tanács

Azon változások[,] mellyek alolirt Dekánsága alatt 1848^{dik} évi Martzius 15^{dike} óta 1849^{diki}
Julius hónapig a bölcsészeti karnál tétettek vagy rendeltettek: e következők.

a) Martzius 15^{dikén} az előadásokban jelen levő bölcsészeti ifjuság megrohantatván és
elcsábbítatván az nap délután az előadásokban nagyobb részint ugyan még
összegyülekezett[,] de az után April hó 4^{dikeig} meg nem jelent.¹

b) A vásár[-] és ünnepnapokon tartatni szokott isten szolgálatra martzius 19^{dikén} még
nehányan[,] az után pedig egész az iskola végéig senki sem jelent meg; min azonban a
fegyelemre fölügyelő akkori Dekánok segiteni nem valának képesek, mert a fölbőszült ifjuság
egyéb előjáróinak sem, annál inkább a Dekánoknak nem engedelmeskedett, kiknek nagyobb
részint[,] mivel őt Martzius 15^{dik} előtti napon a már akkor fejlődő politikai mozgalmakbani
részvétől kéréssel és intéssel visszatartóztatni törekedtek, a legdurvább és lealacsonyító
üldözéseket kelle kiállani, a nélkül[,] hogy létezett volna hatóság, mellynek tekintélyére
szorongó állapotukban legkevesbé is támaszkodhattak volna.

¹ A mondat alatt áthúzva: ámbátor a nagy méltóságu m. k. helytartó Tanács által megparancsoltatott[,] hogy
martzius 22^{dikén} az előadások folytatása meg kezdessék[,] többé meg nem jelent.

c) Martzjus 19^{dikén} a nagyméltóságu m. k.² helytartó Tanács parancsot ada ki, melly szerint a megszakadt iskolai előadások egyedül magyar nyelven valának folytatandók. Ezen nyel[v]beli változtatás következtében a Wolfstein Josef³ és Verney Josef⁴ bölcsészeti karbeli tanárok nyugalomba tétettek.

d) A bölcsészeti ifjuság kívánságainak egy részét az imént nevezett tanárok nyugalmaztatása által tellyesítve látván, 's Vidács⁵ /:3^{dik} évi jogász:/ és Korányi⁶ /:orvostanuló:/ vezetőik folytonos izgatására a történet[-] és természettani tanárokat /:mivel papok és mi több az utolsó akkoron még Dekán is vala:/⁷ részint a leg érzékenyebb személyes üldözés által hivatalaiktol elidegeníteni, részint az akkori vallás[-] és közoktatási minisztertől elmozdittatásokat kieszközölni törekedtek. A közoktatási miniszter⁸ azonban a királyi kinevezéseket, mint alolírtnál[,] maga nyilvánítá, tisztelvén, 's az ifjak követelésének alaptalanságát állallátván[,] mind a két említett[t] tanár mellé más két ideiglenes tanárt[,] nevezetesen a történeti tanszékre Horvát Árpádot⁹, a természettanira pedig Gelenczey Jánost¹⁰ a célból nevezé ki, hogy a mint kinek tetszik[,] ezeknek vagy a rendes tanároknak halgathassák [!] előadás[a]ikat. Ezen rendelkezés, ha talán jó szándékból tétetett is[,] nem sokára több elkes[er]ítő le alacsonyításoknak leve kutfeje. — A nyugalmazott bölcsészettani tanár helyébe Purgstaller

² A rövidítés feloldása: magyar királyi.

³ Wolfstein József (1773–1859) matematikus, 1818-tól a pesti egyetemen a felsőbb mennyiségtan rendkívüli, 1832-től 1848-ig rendes tanára.

⁴ Verney József (Josephus Verner; 1785–1850 k.) 1834-től a bölcsélettan (metafizika és erkölcsstan) tanára a pesti egyetemen. 1837-től 1840-ig a bölcsészettudományi kar dékánja. 1844. november 5-től nevét Verneyre változtatta. A pesti tudományegyetem rektora 1846–1847-ig. 1849-ig volt egyetemi tanár.

⁵ Vidacs (Vidacs) János (1826–1873) mezőgazdasági gépgyáros. A pesti egyetemen jogi és bölcséleti tanulmányokat folytatott. 1848. március 15-én Jókai, Petőfi és Vasvári környezetében harcolt a sajtószabadságért. Végigküzdötte a szabadságharcot, melynek bukása után elfogták, és 1851 decemberében kötél általi halálra ítélték, ezt kegyelemből többévi várfogságra változtatták. Kiszabadulása után Abonyban gazdálkodott, de 1855-ben az önkényuralom újra letartóztatta. Apja közbenjárására bocsátották szabadon. 1861-től Pesten városi szenátor és az apja által alapított mezőgazdasági gépgyár vezetője. 1861-től haláláig 48-as párti országgyűlési képviselő. A honvéd menház alapításának egyik kezdeményezője. 1869-től a Ferenc József Takarékpénztár elnöke.

⁶ Korányi Frigyes (bárá tolcsvai; Kronfeld) (1828–1913) belgyógyász, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a magyarországi orvostudomány egyik korai meghatározó alakja. Még orvostanhallgatóként részt vett a szabadságharcban mint orvos, majd helyettes főorvos.

⁷ Az egyetemes és magyar történelem tanára Reisinger János piarista szerzetes (ld. 20. láb.), a természettan tanára, az egyetem dékánja Jedlik Ányos volt.

⁸ Bárá Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter.

⁹ Horvát Árpád (1820–1894) történész, a diplomatika tudósa, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1846-ban kinevezték a pesti egyetemen az oklevél- és címertan helyettes tanárává. 1848 és 1850 között az oklevéltan nyilvános rendes professzora volt. Elmozdítása után helyettes tanár lett, majd 1867-től haláláig ismét nyilvános rendes tanárként oktatott.

¹⁰ Gelenczei (Gelenczey) Pál (1818–1883) egyetemi magántanár, a természettan („physica”) tantárgy előadója. Őt nevezték ki Jedlik mellé, az ő ellenében a természettan tanárának a pesti tudományegyetemen.

János¹¹ kegyesrendű pap, a mennyiségtani tanszékre pedig Vállas Antal¹² neveztetett ki.

e) April 6^{dikától} kezdve a vallás[-] és közoktatási miniszter parancsolatára a magány vagy szigorú vizsgálatokért törvényesen kirendelt taxák megszüntettek, és azoknak a status által megtérítése ígértetett. Ezen rendeletnek azonkívül[,] hogy egyes tanárokat igen érzékenyen sújtott, azon ros[s]z következése lőn, hogy a próbatételre megjelenő ifjaknak a ne talán nem sikerülendő próbatétel esetében semmi veszteni valójuk többé nem levén[,] olly jól[,] mint az előtt[,] a próbatételre /: igen kevés kivétellel :/ nem készültek el; 's ha visszavettek¹³ is[,] igen kevés idő múlva ismét és mindaddig új próbatételre jelentek meg, míg végre az e képen fárasztott tanárok által a közepszerűsége sokkal alantabb rangon álló próbatételük jóvá nem hagyatott. Ekképen történt[,] hogy April hó 6^{dikától} Julius hó 26^{dikáig} bezárólag több mint 300 mérnöki szigorú próbatétel végeztetett, holott ezen számból kihagyatván a jóvá hagyást nem nyert számos próbatételek, valamint a mezei gazdaságbeli is; minthogy annak mint a mérnökségre nem éppen szükséges tanulmánynak tanulásától felmentettek. A mérnöki szigorú vizsgálatok számát azon körülmény is tetemesen nevelte¹⁴, melly szerint az első évi mérnököknek a Miniszter által megengedettett [!], hogy a Gelentzey János ideiglenes, és Petzval Otto¹⁵ Felsőbb mennyiségi tanár által magány szerződés útján magokat taníttatván a[z] egész másod évi mérnöki folyamat néhány hét alatt elvégezhessek. — Hasonló tapaszt[a]lás tétellett a bölcsészeti tanulmányokból magány vizsgálat adó ifjak körül¹⁶ is, ezek t. i. egyrészt a megszüntetett vizsgálati taxák veszélyeztetése által a tökélyesebb elkészülésre már nem ösztönöztetvén, másrészt reménylven, hogy az ifjuság által zaklatott tanárok nem bátorzkodandják próbatételüket jóvá nem hagyni, a nélkül[,] hogy kellően elkészültek, vagy el is készülhetek volna[,] a magány vizsgálatokat miniszteri engedelem mellett egymásra halmozták; sokan az első évi bölcsészek közül igen rövid idő alatt a másod évi bölcsészeti folyamat is elvégezték. Mindazon bölcsészeti hallgatók, kik az első félévi próbatételek következtében vagy az iskola ismétlésére[,] vagy más élet módra[?] utasítottak, új vizsgálatra

¹¹ Palotai József (1848-ig Purgstaller) (1806–1867) bölcséleti és teológiai doktor, kegyes tanítórendi kormányzó (piarista rendfőnök), egyetemi tanár és a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1848-ban Verney József nyugalmaztatása után átvette a bölcséleti tanszék vezetését. A szabadságharcban való részvétele miatt megfosztották a tanszéktől és a rendfőnökségtől, és börtönbe zárták.

¹² Vállas Antal (1809–1869) mérnök, matematikus, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1848. június 18-án Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter kinevezte a pesti egyetemen a mennyiségtan rendes tanárának. 1850. március végén megfosztották egyetemi tanári állásától, 1851 őszén elhagyta Magyarországot, az Egyesült Államokban települt le.

¹³ Lehetséges olvasat: *visszavettettek*.

¹⁴ Növelte.

¹⁵ Petzval Ottó (1809–1883) mérnök, matematikus, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1837–50-ben az Institutum Geometricum, 1851–57-ben a királyi József-ipartanoda erőműgéptan-tanára, 1858 után pedig a budapesti tudományegyetemen a felsőbb mennyiségtan tanára.

¹⁶ Másik lehetséges olvasat: *közül*.

bocsáttattak, és az akkori körülmények természetéhez képest jóváhagyattak. — Ezen visszaélések folyamában alolírt[,] miután értésére esett[,] hogy a végzett másodévi bölcsészek közül többen a könnyen és minden költség nélkül megszerezhető bölcsészeti tudorság /: Doctoratus Phil.¹⁷ /: elnyerésére készülnek, a többi tanárok hozzá járultával a miniszterhez beadott jelentés útján a bölcsészeti szigorlatok fölfüggesztését kieszközleni tanácsosnak vélé.

f) Május hó elején a következő miniszteri rendelet küldetett a karok Dekánaihoz: Miután azon szokás, miszerint az egyetemen és más tanintézetekben is, a növendékek bizonyítványai, időközi adósságok zálogaul bentartatnak [!], a visszaélések sorába tartozik, és a közoktatás természetével ellenkezik. — Miután a növendékek illyes viszonyai elintézésével az egyetem és tanintézetek igazgatóságai hivatásoknál 's törvényes rendeltetéseknel fogva nem terhelhetnek: Rendelem: hogy a növendékek szigorlatra bocsátása, 's bizonyítványaik kiadása hitelezők kielégítésétől ne feltételeztessék; hanem ezek követeléseikkel mindenkor a törvényes utra igazittassanak. Budapest Május 6^a 1848. Báró Eötvös Josef m. sk.¹⁸

Ezen rendelet sok szegény polgárnak nem csekély károsodását huzta[?] maga után.

g) Május hó 8^{dikán} az üldözött Dekánok /:kivéven az orvoskarbelit:/ és ezeken kívül némelly tanárok az akkor divatozó macskazenével¹⁹ a végből gyaláztattak meg, hogy tanszékeikről mondjanak le; melly kitüzött céljukat a zavargók részint el is érték; mert Reisinger János²⁰ történettan tanára majus 11^{dikén} a miniszternek csak ugyan beadta lemondását.

h) Miután miniszteri parancsolat által meghagyatott volna, hogy a tanárok iskolai előadásait Majus hó végével be végezni siessenek, egyszerismind a bölcsészeti kar oda utasítottatott, hogy az ifjuságnak számszerinti osztályozását szüntesse meg.

i) A bölcsészeti kar levéltárának azon részét, melly a Dekán használatára vagyon szánva[,] alolírt utódának minden hiány nélkül által adta.

¹⁷ Doctoratus philosophiae: bölcsészettudományi doktorátus.

¹⁸ A rövidítés feloldása: maga saját kezűleg.

¹⁹ A *macskazene* a korabeli értelmező szótár szerint: „Utczai aljas boszuállás neme, midőn valamely éjjeli órában öszvecsődült népek a macskák éktelen rivását, nyávogását utánozva, vagy más fülsértő hangszerek zűrzavarával valamely gyűlölt személyt saját lakása előtt nyilvánosan boszantják és kigunyolják.” (CZUCZOR Gergely–FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. IV. kötet. 1867.)

²⁰ Reisinger János (1802–1868) piarista szerzetes, egyetemi tanár, 1840–1848, illetve 1849–1865 között az egyetemes és magyar történelem, valamint az érem- és a régiségtan tanára a pesti egyetemen. 1849/50–1860-ig a bölcsészeti kar dékánja.

k) A bölcsészeti kar fölügyelésére, különösen pedig a bölcsészeti Dekán kezelésére bizott Mitterpacher²¹ és Imreféle²² alapítványokkal alól irt valamint a mult iskolai folyam bevégeztével, ugy ezen folyó évi September hó 1^{ien}[?] is beadta hivatalos tudósítását 's illetőleg az abbóli²³ számadását.

l) Az iskola termek padjai a szétszedhetésre elkészítve nem lévén, részint akkor[,] midőn az egyetemi épület kórodára, részint legújabban, midőn kaszárnýára alakítottát át, szétronáltattak; a tablák még a zabolátlankodó ifjúságtól be metéltettek; Mindezek tehát mielőtt az új iskolai folyam megkezdettetnék, mulhatlanul részint ujonnan készitendők, részint kijavítandók lesznek.

m) Végre az egyetem nagyobb épületének árnyékszékeiről, mellyek kijavítását [!] alóliirt már több évek óta minden alkalommal[,] de süker nélkül sürgeté, 1847^{diki} Julius hó 27^{dikén} az egyetemi Tanácsnak következendőkben tevé jelentését: „Alolirt bátorodik a Tek.²⁴ egyetemi Tanácsnak bejelenteni, hogy a Pedellus, és a természettani tanári lakást az árnyékszéktől elválasztó köz fal nedvességgel, sóval, és egyéb falrontó anyagokkal már annyira megtelve vagyon, miszerint ezen baj, ha díszesség, illendőség, és tisztaság tekintetéből mélytánylásra [!] nem találna is, legalább egészségi [!], és gazdasági szempontból komoly előregondoskodást igényel. Egészségi [!] tekintetből, mert ezen árnyékszéki nedvekkal terhelt köz fal többé, kevesebbé mindenkor, de különösen nedves időben igen kellemetlen, és az egészségnek [!] is bizonyosan ártalmas büzt terjeszt. Gazdasági tekintetben pedig azért, mert ezen²⁵ fal [lé..a]²⁶[,] ha magára hagyatnék[,] mindig tovább terjedend; és az árnyékszéktől távolabb eső helyekre is elharapódzand, az egészséges [!] falakat is ocsmány nedvekkal megfertőztetvén[,] azoknak vakolatát lepereggeti[,] az újabb vakolat megtartására alkalmatlanokká teszi, és mind szaglási[,] mind látási érzékekre folytonosan kellemetlenül [!] hatván az illetőkre is gondatlanság homályát[,] vagy avval párosult fös vénység árnyékát vethetné; végre kijavitása sokkal nagyobb költségi tömeget igényelend, mint kívántatnék, ha

²¹ Mitterpacher József (eredetileg Mitterbacher) (1739–1788) matematikus, bölcséleti és teológiai doktor, egyetemi tanár. 1784. január 18-án kelt végrendeletében 200 forintot hagyományozott a pesti egyetem bölcséleti karára, hogy kamatai szegény beteg katolikus hallgatók segélyezését szolgálják.

²² Feltehetőleg Imre János (1790–1832) római katolikus pap, filozófus, egyetemi tanár, a Magyar Tudós Társaság rendes tagja. Ő volt az első, aki magyar nyelven adta elő a bölcséletet a pesti egyetemen.

²³ Másik lehetséges olvasat: *azokkali*.

²⁴ A rövidítés feloldása: Tekintetes.

²⁵ Másik lehetséges olvasat: *ez a*.

²⁶ Értelmezhetetlen szó.

annak ideje korán alkalmaztatott volna az ellenműködés.”

E jelentésnek szavai a sokszor említett árnyékszék jelen állapotára annál inkább alkalmazhatók, mivel a benne előre mondottak az egyetemi épület kórodai állapota alatt minden várakozást meghaladó, és talán már elégelendő mértékben teljesedésbe mentek.²⁷

Ezen bajnak gyökeres orvoslása jelenleg már igen sokkal többbe kerülend[.] mint csak három év előtt került volna is; és ha ezen igen szükséges orvoslás még az elkezdendő iskolai folyam alatt sem történendne [!] meg, a jövő évi szünnapokig még jóval többbe fog kerülni²⁸. — Hasonlót mondhatni az egyetemi épületbe helyezett ipartanodák árnyékszékeiről is, melyek eredetileg igen rosszul építettek; ezeknél is minden bekövetkezett, a mit ezeknek építtetéskor az építőmesternek előre[,] de sikertlenül megmondottam. Ezekre nézve is igen szükséges volna, hogy az ujonnan szerkeztett, és már két ízben is az illető helyre beadott terv szerint minél hamarabb módosíttatnának.

Minden figyelmeztetések[,] mellyeket alolírt az építőmester előtt tenni el nem mulasztott[,] sikertlen[ül] maradtak[,] holott azoknak alaposságát a megfordítva gondolkozók előtt is elegendőleg tanusíthatja az, hogy az előre jósolt bajok böven bekövetkeztek; így hogy több ne említették, az árnyékszéki nedv nem csak a Pedellus lakásának egyik szobáját lakhatlanná tette, hanem már első emeletben is az alolírt lakásába beszivárogni kezd.

Kelt Pesten Oct. 6^{dikán} 1849. Jedlik Ányos sk.

²⁷ Beszúrt szövegrész a lap aljáról.

²⁸ A mondat végén ez után: *fog rugni*.

KORÁNYI FRIGYES FELJEGYZÉSEI

Id. Korányi Frigyes báró naplójegyzeteiből

Az utókor számára megőrizte és 1928-ban közreadta: Korányi Sándor báró²⁹

Atyám sokat foglalkozott azzal a gondolattal, hogy emlékeit megírja. Elfoglaltatása miatt folyton halasztotta tervének megvalósítását. Végül azt látásának megromlása tette lehetetlenné. Élete utolsó nyarát 1912-ben, 84 éves korában, anyámmal Ischlben töltötte. Időtöltéseik közé tartozott, hogy régmúlt idők emlékeit felidézzék és atyám azok összefoglalását anyámnak tollbamondta. Az így összegyűlt kéziratcsomó reám maradt. Nem volt, legalább változatlan formában, közlésre szánva. Belőle a folytonosság is hiányzik. Elmaradt az az utolsó átdolgozás, simítás, amelyre helyenként talán szükség lett volna. De a feljegyzések sok olyat tartalmaznak, amik emlékének megőrzése vagy felidézése magyar orvosokat érdekelhet. Azért azokat közreadom. Rajtuk csak itt-ott változtattam szavakat, szórendet.

„Az 1848-as szabadságharc fiatalságomnak nagy, egész életemre kiható eseménye volt. Az 1847-ről 1848-ra fordult télen az Oroszhegyi Józsa elnöksége alatt álló ifjúsági egyesületünkben előbb a Beleznay-kert kertészházában, utóbb a Trattner–Károlyi-udvar földszintes szerkesztői szobájában tartottuk üléseinket és felolvasásainkat. Szélesebb körű és változóbb közönségű találkozásaink a Pilvax-kávéházban folytak le. Sokat olvastuk a francia forradalom és az azt megelőző idő philosophusait, történetíróinak és politikusainak műveit. Az 1848 februári párizsi események visszhangra találtak a pozsonyi országgyűlésen összegyűlt fiatalságban és mozgásba hozták a pesti egyetem fiatalságát is. A vezetőinek szűkebb körében lefolyt megbeszélések és létrejött elhatározások felől közelebbi értesülések nem szivárogtak ki és azért teljesen megleptek a március 15-i események. Petőfi, Jókai és Irányi kora reggel megjelentek a jogi egyetemen és fél tízre átjöttek az Újvilág utcai egyetemi épület udvarába. Éppen gyülekeztünk Balassa előadására. Az előadás megkezdésekor az udvarból előbb csendes, majd hangos beszéd hallatszott fel a tanterembe. A szavakat megérteni nem lehetett. Néhányan a folyosóra mentek megnézni, mi

²⁹ Forrás: id. Báró Korányi Frigyes emlékeiből. = Orvosképzés, 1928. Különfüzet. 60 p.

történik. Visszatérve a terembe, bekiáltották, hogy az udvaron Petőfi szaval. Balassa megszakította előadását. A hallgatók ide-oda futkosni kezdtek. Balassát segédei csendesen informálták. Azután Balassa felszólalt. Szavaira ma is jól emlékszem. „Uraim, nagy mozgalom indult meg. Tartsák meg nyugalmukat, higgadságukat.” Ezt mondva, kiment a tanteremből. Tolongva futottunk az udvarba. Petőfi asztalon állva szavalta a „Talpra magyar!”-t. A hallgatók tömege vette körül. Ma is látom arcát, amint halálsápadtan, inkább elnyomott hangon és időnként csak egyes szavaknál válva hangosabbá, mondotta el költeményét. Eleinte némán állottunk körülötte. Mikor azután hangja megerősödött és Petőfi nagyobb pathos-szal beszélt, a lelkesedés kitört. Az udvart zsúfolásig megtöltötték az odaseregglő jogászok és más iskolák tanulói. Mikor Petőfi a tizenkét pontot elszavalta, azzal a felhívással fejezte be, hogy menjünk a Hatvani-utcába a Landerer és Heckenast nyomdába. A tolongó tömeg a Horváth-ház elé vonult. Petőfivel és Jókaival egynéhányan felmentünk az első emeletre és kiléptünk az erkélyre. Az utca néppel volt tele. Ritka cseppekben megindult az eső. Tájékozatlanul állottunk a szabad ég alatt. Egyszerre lánccsörtetés hallatszott a Gránátos-utcai Károly-kaszárnya irányából. Felhangzott a kiáltás: jönnek a katonák! A lánccsörgés közeledett, mire a tömeg futni kezdett. Pár pillanat alatt kitűnt a tévedés. Egy teherhordó kocsí bukkan elő az oldalutcából. A zajt ez okozta. Mikor a tömeg megnyugodott és nevetve tért vissza az erkély elé, előlépett Irányi Dániel egy csomag nyomtatvánnyal, amely a 12 pontot tartalmazta. A nyomtatványokat szétszórták a tömeg közé. Annak egy része azután a városház felé vonult, mert híre ment, hogy ott Nyáry Pál beszél, a másik széteszlott mindenfelé. Lakásomra mentem. A nap folyamán mindenféle tarka hírek terjedtek el. Este nagy fáklyafény mellett felvonulás volt Budára, Táncsics Mihály fogháza elé, honnét azután Táncsicsal együtt Pestre jöttek.

A városházán hozott határozat úgy szólt, hogy egy küldöttség menjen Pozsonyba a pestiek azon kívánságaival, hogy felelős kormány neveztesse ki. Az egyetemi hallgatóság részéről a küldöttségbe Vasvári Pál, Meixner [Maizner] és én lettünk jelölve. Március 18-án megjelentünk a Pozsonyba induló hajó fedélzetén. Ott találtam Balassát, aki az egyetemi tanárok részéről utazott Pozsonyba. 19-én reggel vonultunk fel az alsóház helyiségébe, ahol Kossuth Lajos fogadott, azután bebocsátottak mint Pest városa küldöttségét az ülésterembe. Délben Ráday Gedeon mint Pest megye főispánja hívott meg bennünket ebédre a „Zöldfába”. Az ebéden ott volt Eötvös József is. A pohárköszöntők során felszólalt Vasvári Pál. Szónoklatával annyira elragadta a társaságot, hogy csoportosan állottak fel és kezét szorongatva, arcát csókolva ünnepelték a fiatal egyetemi hallgatót. Úgy emlékszem, hogy 1849-ben a harcmezőn lelte halálát. Pozsonyból Pestre érkezve, teljes zavart találtunk. Az egyetemen az előadásokat beszüntették. A bécsi egyetemi fiatalság mintájára a pesti is szervezkedett. Elnökévé Vidacs János választott. Az egyetemi hallgatók üléseket tartottak, amelyeken ítékeztek tanáraik fölött. Deputatiót küldöttek Eötvös Józsefhez,

akit a király már akkor közoktatásiügyi miniszterré nevezett ki és Jedliknek, a physika tanárának, és Horvátnak, a történelemének nyugalmazását követelték. Báró Eötvös nyugodtan hallgatta meg a küldötteket. Azután megmagyarázta nekik, hogy egyetemi tanárokat nagyon fontos ok nélkül állásuktól megfosztani nem lehet. Ami pedig a hallgatók által ajánlottak tanárokká való kinevezését illeti, azon gondolkozni fog. A dolog ennyiben maradt.

Pesten a zavarok folyton nőttek tovább. Léderer tábornoknak, Magyarország katonai parancsnokának, macskazenét adtak. Erre fegyveres katonaság vonult ki. A zajongó tömegbe lovagolva, többeket súlyosan megsebesítettek. A város polgársága vizsgálatot követelt Öttingen tábornok ellen, aki e kivonulást elrendelte. A kormány vegyes bizottságot küldött ki annak végrehajtására, Zoltán János igazságügyi államtitkár elnöklete alatt, amely Öttingent kihallgatta.

A pozsonyi országgyűlés Pestre tétetett át. Az első alkotmányos minisztérium gróf Batthyány Lajos elnöklete alatt kineveztetett. Erre a rend ismét helyreállott. Az egyetemi előadások azonban véglegesen be lettek szüntetve.

A fiatalság körében a forradalmi hangulat egyre tovább fejlődött. A bécsi egyetemi fiatalság bizottságot küldött Pestre, hogy a két egyetem fiatalsága között testvéri viszonyt kössön. Hasonló mozgalmak indultak meg Párizsban és Berlinben. E városokban vér is folyt. Ezt Pesten egyelőre sikerült elkerülni és azért az itteni mozgalmat vérnélküli forradalomnak nevezték.

Május elején Kolozsvárról megérkezett az unió érdekében indított mozgalom híre, amely Pesten lelkesült visszhangra talált. Hatása alatt deputatiót küldtek Kolozsvárra az unió üdvözlésére. Abba beválasztották az egyetemi ifjúság és a fiatal írók legmozgékonyabb vezetőit. Emlékezetem szerint közöttük voltak: Lisznyay Kálmán, Szegfy Mór, Székely József, Oroszhegyi Józsa, Balázs Sándor és magam is.

Az akkori idők szelleméhez tartozott, hogy rangbeli különbség nélkül az embereket egyetlen érzés, egyetlen gondolat töltötte el: elszakadás Béctől, önálló, alkotmányos Magyarország, unió Erdéllyel. Nézeteltérés, ellenállás nyoma a felszínen nem mutatkozott. Ez az egyetértés optimizmussal töltötte el a fiatalságot és a legtapasztaltabb emberek is tartózkodtak attól, hogy e hangulatot zavarják. Így az egyetemi fiatalság a politika vezetőivel egynek érezte magát.

Ilyen érzések között indultunk Kolozsvárra, vasutak hiányában kocsikon. Utazásunk második napján, fénylő, napos időben értünk Dévaványára. Gyönyörűség volt látni e városnak népét, szép, erőteljes duzzadó férfait és nőit az ősi magyar ruhákban. A városból kijutva délibáb játszott a láthatáron. Kocsiaink csendesen haladtak, mialatt a végnélküli égboltozaton lassan felhők vonultak fel. Azután egy-egy villám csillant fel. A villámlás mind sűrűbben ismétlődött. Mennydörgés és vihar keletkezett, amely egyike volt a legnagyobb látványoknak, amelyekre emlékszem. Megindult a zápor, amely elől szekerünk fedele csak kevés menedéket nyújtott. Végre

egy pusztai kocsmába jutottunk, amelyben megvárhattuk a zápor megszűnését. Az éjet Nagyváradon töltöttük. A Király-hágón túl, Vajdahunyadhoz közeledve, a szolgabíró vezetése alatt nagy néptömeg fogadott ünnepi öltözetben. A harangok megkondultak és zúgásuktól kísérvé vezettek zöld gallyakból font lugasba, ahol terített asztalok vártak. Az ebédet lelkes szónoklatok fűszerezték. Kolozsvár határán ismét népes küldöttség fogadott. A Biazini-vendéglőben kaptunk szállást, ahol este fáklyásmenet élén több szónok ünnepelte a pesti küldöttséget. Másnap az erdélyi országgyűlés üléstermébe vezettek. Gróf Teleki Domokos látott vendégül ebédre. Délután báró Wesselényi Miklósnál tisztelegtünk. A koros, látását elvesztett, egyébként erőteljes megjelenésű államférfiú éppen értekezleten vett részt. Miután bejelentettek, az udvarra nyíló földszinti szoba ajtajában megjelent hatalmas alakja. Szónokunk elmondotta küldetésünk célját és hódolatunkat fejezte ki iránta. Wesselényi mély hangon elmondott válaszában Erdélyország régi vágyáról beszélt, a Magyarországgal való unióról, és örömét fejezte ki megvalósulásának közeledése fölött. Felhívta a küldöttséget arra, hogy tekintettel a kolozsvári országgyűlés fontos tanácskozásaira, amelyek az eltérő vélemények kiegyenlítését célozzák, nyugalmasan várják be a határozatokat. Hogy mennyire helyén volt figyelmeztetése, kitűnt még aznap este. 8–9 óra tájban óriási zajjal és égő fáklyákkal roppant néptömeg vonult báró Léderer, Erdély katonai parancsnokának lakása elé, macskazenét adva neki. Szerencsére a katonaság néma maradt és a tömeg minden nagyobb összeütközés nélkül eloszlott, és így nem ismétlődtek meg azok a jelenetek, amelyek Budán ugyancsak a Léderernek adott macskazenét követték.

Pesten a viszonyok mind komolyabbá alakultak. Az országgyűlés a kormány javaslatára megszavazta kétszázezer emberből álló hadsereg felállítását a velencei forradalom ellen. Ezalatt Austriában megindult az actio Magyarország megfékezésére. Jellasich horvát hadtestével a Dráva-felé vonult. A megyékben önkéntes csapatok alakultak és a föld népe örsereg cím alatt fegyverkezett. Szabolcsban is felállított az önkéntes csapat, Patay István őrnagy vezetése alatt. Mellé Kállay Adolfot választották segédül. Orvossá engem választottak. Az önkéntesek egyenruhája kék posztó magyar nadrágból, magasszárú csizmából, kék posztó ujjasból állott. Csizmájáról a csapatot „nagy csizmásnak” nevezték. Fejükön kucsmát viseltek. A tiszteket a birtokosok közül a megye bizottsága nevezte ki. Köztük több kiszolgált katonatiszt volt, mint Vay Károly, Hunyady Ferenc, Hunyady János. A felszerelés befejezése után Patay segédtisztje Böszörményi lett. Újvároson, Hortobágyon keresztül vonultunk Pestre. Pesten Patay parancsot kapott, hogy hajóra szállva Dunaadonyba menjen táborba szállni. Mint a hadsereg ideiglenes főorvosa, Sauer tanárnál jelentkeztem, hogy tábori gyógyszerterát vegyek át. Böszörményi a tisztek számára végzett beszerzéseket. Vele kellett másnap a szabolcsi zászlóaljhoz csatlakoznunk. Mikor a Lánchíd közelében délben a Dunaparthoz értünk, nagy, izgatott tömeget találtunk ott. Néhány ott lévő ismerősünktől megtudtuk, hogy a Bécsből királyi leirattal Pestre küldött Lamberg

grófot elfogták és megölték. Estére értünk a dunaadonyi táborba. Reggel nagy mozgalomra ébredtünk. Híre jött, hogy a horvátok közelednek a Dunán. Többedmagammal a ligeten keresztül a Duna partjára mentünk várni az eseményeket. Nem messze tőlünk két alak jelent meg, egy szálas és egy alacsonyabb, mindkettő honvédruhában. Az utóbbi sapkájára fehér toll volt tűzve. Egy ideig fel s alá jártak, mintegy szemlét tartva a parton, azután csónakba szálltak. A parton álló tisztektől tudtuk meg, hogy a magas tiszt Görgey Artur ezredes, a másik segédje, Görgey István. A Duna közepén a csónak megállott és távcsővel vizsgálták a láthatárt. Azután visszajöttek és ismét partra szálltak.

A horvátok közeledésének híre valótlannak bizonyult. Délután ismét nagy mozgalom támadt. Híre terjedt, hogy a falu határán elfogták gróf Zichy Ödönt és testvérét, gróf Zichy Domokost [valójában gr. Zichy Pált, Zichy Ödön unokaöccsét; őt nem ítélték el, Pestre küldték, az ügyét tisztázandó – *Korány S. megj.*], kik ládában hoztak Bécsből Zsófia főhercegnő megbízásából proclamációkat a magyar kormány ellen. Este egy barátommal, Hrabovszky Rudolf főhadnaggal sétáltunk a part melletti ligetben. A sötétben feltűnt az erdőből jövő világosság. Felé közeledve, védőrökre akadtunk, akik mögött fáklyákkal világított asztal körül ülő tiszteket láttunk. Törvényszéket ültek az elfogott két Zichy gróf fölött. Szavukat nem lehetett hallani. Rémületes benyomást tett reánk e jelenet. Egyszerre az asztal körül ülők felállottak és láttuk, hogy a két Zichy grófot hátrakötözött kezekkel kísérik a világítás félhomályában álló bitófához, a hozzátámasztott létrával. Rövid szóváltás folyt. Az elítélt Zichy leveleket adott át, azután nyugodt, csendes lépésekkel ment a bitófa alá. Nekünk is hallható hangon mondotta ott: Adjon az Isten hazánknak sok olyan jó hazafit, mint én vagyok. Ami azután történt, azt az ítéletvégrehajtó katonák elfedték előlünk. Rémülettől eltelve, megilletődötten távoztunk Hrabovszkyval e szörnyű helyről.

Másnap Tolna, majd Baranya megye felé vonultunk. Két nap múlva értünk Ozorára. Ott hallottuk az első ágyúdörgést. Egy hosszú nyárfasorba érve láttuk, miképp szelik az ágyúgolyók a fáknak csúcsait, azután fejünk felett elrepülve, valahol messze csaptak be. A nagycsizmás önkénteseken nyugtalanság vett erőt. Mind gyorsabban kezdtek menni, végre futottak és úgy értek a Dráva partjához, amelynek másik partján a horvátok tüzeltek. Csakhamar hadirendben állottunk egymással szemben. A horvátok tömegei nem nagy kárt csináltak sorainkban. A legénység arcán nem mutatkozott valami nagy meghiúsultság. Inkább mintha újdonság utáni érdeklődés látszott volna meg rajta. A vízparton hozzám közel kiszáradt fűzfa állott. Egyik legény felmászott reá és úgy lőtt a horvátok felé. Az első sor mellett állott szekere a tábori gyógytárral. Egyik közeli ágyúval foglalkozott egy 15–16 évesnek látszó fiú. Kezében volt a töltő rúd és a töltény, amelyet az ágyúba tett. Kezdte a rúddal leverni, mikor kezét egy puskagolyó érte. A golyó hüvelyk- és mutatóujja közt a lágyrészeket sértette meg. Nagyot káromkodott, azután odajött hozzám. Ő volt

az első, akit a harc téren kötöztem. Fabriciusnak hívták. Azután szaporodtak a sebesültek és szekerekkel visszavonultam a zászlóalj kötözőhelyére. Ott foglalatzkodott L. nevű főorvos. Megrendítő látvány tárult elém. Egy honvéd feküdt a földön. Ágyúgolyó által széttrancsolt combjának sebéből vékony sugárban fecskendezett a vér. Ott vérzett el. Dél tájban a tüzelés ritkábbá vált és a horvátok visszavonultak. Minket is visszavezényeltek és a partvédelem további menetét nem láttam...

A következő időben folyton növekvő hadosztályunk Fehér, Zala és Somogy megyében tett mozgásokat, amelyek céljai felől igen kevésbé voltunk tájékoztatva. Perczel Mór tábornok vezérlete alatt állottunk. Egy reggel 8 és 9 óra között ágyúzást hallottunk. Hangzásából arra lehetett következtetni, hogy hosszú ágyú sorral állunk szemben. Patay és segédlete köztünk fel és alá lovagolt. Itt-ott parancsszó hallatszott. Az egész zászlóalj mély csendben nyomult előre. Minden arra mutatott, hogy komoly események előtt állunk. Az erdő fái ritkultak. Időnként puskaropogás hallatszott, anélkül azonban, hogy a lövegek közénk értek volna. Mikor az erdő szélén túl jutottunk, hadtestünk beláthatatlan hosszú hadsort képezett. Előttünk feküdt a Dráva, túl rajta a dombokon a horvátok mozogtak. Akkor már Görgey Artúr seregével együtt voltunk. Egyszerre azt láttuk, hogy a horvát had tömegéből néhány lovastiszt lép előre. A mieink közül Perczel, Görgey és segédtiszteik váltak ki. Az ágyú- és puskatűz elhallgatott. A horvátok kitértek a fehér lobogót. A két hadsereg tisztjei egy dombon találkoztak. Helyemről tisztán voltak láthatók mozgásaik. Néhány szabolcsi tiszt társammal feszült figyelemmel néztük az eseményeket. Egyszerre azt láttuk, hogy a horvát tisztok leoldják feketesárga öveiket és a levegőbe dobják. Kimondhatatlan volt meglepetésünk. Visszaérkezett tisztjeink hírül hozták, hogy Rót és Filipovich osztrák tábornokok tízezer embernyi serege megadta magát és letette a fegyvert. A horvátok rendetlenül léptek előre és gúlákba rakták puskaikat. A fegyveresen felvonuló magyarok körülvették a horvátokat.

Később hallottuk, hogy a horvát parancsnokok fogadalmat tettek, hogy elbocsátott legénységük Magyarország ellen nem fog többé fegyvert. Alig elképzelhető jelenetek követték ezeket az eseményeket. Katonáink szétszedték a gúlákat és ellenőrzés nélkül osztottak horvát fegyvereken. Voltak katonák, akik két-három puska t vittek el. Tizennégy éves József öcsémnek roppant bajonettel ellátott „Kugelsturz” jutott. Azután csapataink a közeli faluba vonultak. Meglehetősen rend nélkül rekviráltak ételt, italt. Estefelé úgy felbomlott a rend, hogy a honvédek puskaiból minden cél nélkül lövöldözni kezdtek. Hosszú idő telt bele, míg trombita- és dobszóval sikerült őket összegyűjteni és a csend helyreállott.

Mi szabolcsiak vacsorára gyűltünk össze. Patay elbeszélte nekünk, hogy a horvátok fegyverletétele körül Görgey és Perczel között nézeteltérésre került a sor. A köztük fejlődött ellentét azután végigvonult az egész hadjáraton és befolyásolta az eseményeket.

Nagysokára Csáktornya környékére vonultunk. Ha jól emlékszem, Perczel itt ütötte fel főhadiszállását. Szabad ég alatt tanyáztunk és voltak napok, amikor éjjel-nappal áztunk. Takaróm egy posztóköpeny volt és sokszor csak úgy tudtam aludni, hogy fejemmel egy szekér alá bújtam. Nappal szalmán vagy kukoricacsutkán ülve töltöttünk sokszor órákat...

Napok múlva elállott az eső. Zászlóaljunk a hozzá csatlakozott Zrínyi-zászlóaljjal együtt Varasd felé vonult egy erdőn keresztül. Azután tábort ütöttünk meglehetősen mostoha viszonyok között. Védelmünk magas, sáncszerű földhányás volt. Azontúl folyó folyt, nem emlékezem reá, a Mura volt-e vagy a Dráva? A folyó választott el Jellasich hadseregének egy részétől. A csapat élrelmezése többnyire rekvirálás útján történt, amelyre reggelenként egy-két tisztet küldtek ki... Elérkezett az ősz. Perczel hadiszállását közelebb vitte a horvát határhoz. Kis horvát és magyar csapatok közt gyakori volt a csatározás. Egy napon Patay zászlóalja parancsot kapott a készenlétre. Éjfél után felhangzott a riadó. Ami ezután következett, azt csak később tudtam meg. Perczel vezérlete alatt a honvédek a horvát határszél felé vonultak, a Nedelica melletti erdő felé. Néhány órai puskázás után visszatértek a hadiszállásba. Este nagy izgalom volt a tisztek között. Hunyady Ferenc kapitánytól tudtam meg, hogy másnap reggel a szabolcsi tisztek meg fognak jelenni Perczel előtt és elégtételt fognak kívánni azért, mert Perczel a szabolcsiakat gyáváknak mondta. Bár magam nem tartoztam a fegyveres csapatokhoz, a zászlóalj tisztjei ismerőseim, barátaim voltak és készséggel csatlakoztam Hunyady felhívásához, hogy tartsak velük. Perczel lóhátról kiáltotta oda a sértést Vay Károly századosnak, akit mindnyájan bátor katonának ismertünk.

A tábornok szobájában lejátszódott jelenet felejthetetlen emlékem maradt. Sok-sok év után mondtam el vejének, Perczel Dezső belügyminiszternek és leányának. Perczel és a szabolcsi tisztek közt váltott szavakra, hiszen több mint 60 év folyt le azóta, nem emlékszem pontosan, de teljesen jól emlékezem a körülményekre és a szavak értelmére. Borús nap volt. A tisztikar félkörben állott a szobában, amelynek bútorzata egy ágy, egy asztal, egy pamlag és néhány szék volt. A félkör közepén állott Perczel, vele szemben Patay őrnagy. Patay felszólalása körülbelül így szólt: Jelentem alássan a tábornok úrnak a magam és a szabolcsi önkéntes zászlóalj tisztikara nevében, hogy a tegnap elszenvedett sértés után nem szándékozunk a tábornok úr alatt tovább szolgálni, a zászlóaljat elhagyjuk és hazamegyünk. – Perczel a felháborodás hangján kérdezte: meggondolták-e az urak, mit tesznek és hogy eljárásuk feljogosít arra, hogy önöket megtizedeltetésre ítéljem? Erre Patay leoldotta kardját és a szobában lévő ágyra tette. Vay Károly megszólalt, hogy a meggyaláztatást egyikük sem érdemelte meg. Ugyanilyen értelemben szólalt fel néhány más tiszt is. Ekkor emelt hangon szólt Perczel: Megtudta, hogy az erdőben a hajnali félhomály által elfödve egy ellenséges csapat rejtőzött el ágyúival és azért küldötte a szabolcsiakat ki, hogy kutassák át az erdőt, azt „cotoyirozva” vegyék körül és az ellenséget oldalból támadják

meg. A parancsot a csapatnak egy része követte és ennek volt köszönhető, hogy Jellasics csapata kénytelen volt kivonulni az erdőből. A szabolcsiak azonban, ahelyett, hogy az erdőt körülfogták volna, szétoszolva elvonultak mellette. Ezt látva lovagolt oda a csapatot vezető tiszthez és kiáltotta oda a gyáva szót, amelyet vissza nem von. E szavak után még izgatottabbakká váltak a tisztek. Egyik a másik után követte Patay példáját, kardját leoldva.

Ezt látva, szemeim előtt elhomályosodott minden. Csak azt láttam, hogy az ország határán, a horvátokkal szemben állunk és hogy ezen fenyegető helyzetben köztünk lázadás tört ki. Elfelejtettem fiatalságomat, elfelejtettem helyzetemet és kimondhatatlan izgalomban előléptem. Odafordultam bajtársaimhoz és rövid néhány szóban tört ki belőlem az, amit éreztem. Szavaimra nem emlékszem, de értelmük az volt, hogy ebben a helyzetben az ország határát nem hagyhatjuk el és azzal végeztem: „Barátaim, ezt ti nem fogjátok tenni.”

Szavaimat csend követte. rövid vártatva hozzám lépett Perczel, vállamra tette kezét. Ruházatom mutatta, hogy nem tartozom a fegyvert hordó katonák közé és talán ennek benyomása alatt mondotta Perczel a tisztek felé fordulva: Ez a fiatalember kimondta az igazságot. Hallgasson el minden személyes érzés. Ha valakit igazságtalanul sértettem, szavamat visszavonom. Erre előlépett Vay és elmondotta, hogy a „cotoyirozásra” vonatkozó parancsot félreértette és azt hitte kötelességének, hogy a csapatot a homályból jövő tüzelés elől elvezesse.

A tisztek megnyugodtak. Perczel Patayhoz fordult, kezét nyújtott neki és felszólította, kösse fel kardját. A többi tiszt követte példáját és megbékülve hagytuk el a tábornok szobáját.

Nem soká késett az alkalom arra, hogy a szabolcsi zászlóalj értékét bebizonyítsa. Apró csatározások bőven szolgáltatnak módot a személyes bátorság bebizonyítására. Az én sorsom azonban csakhamar megváltozott. Az osztrák határ felé és északon nagy dolgok történtek. Schlick tábornok nagy erővel rontott seregeinkre. Tömegesen szállították a sebesülteket a kórházakba és Balassa klinikáját is honvédkórházzá alakították át. Főorvosává Markusovszkyt nevezték ki. Az ő kívánságára kaptam a parancsot, hogy utazzam Pestre a Balassára bízott honvédkórházba. Perczel elismerő írással bocsátott el és új állomásomat elfoglaltam.

Eközben véres csaták vívódtak mindenfelé. Perczel hadtestét visszavonták Jellasics megerősített serege elől és december elején bekövetkezett a szomorú emlékű móri csata, amelyben hadseregünk súlyos vereséget szenvedett. Az ország kormánya kiadta a jelszót, hogy a hadsereg mindenekelőtt a fővárost védje. Görgey dicsőséges serege is visszavonult Pest felé. Őt nyomban követte Windischgrätz. A kormány Debrecenbe költözött és napról-napra komorabb színt öltött a helyzet.

Windischgrätz közeledtét kegyetlenségek elkövetésének híre előzte meg. Nemcsak férfiakat, nőket is elfogtak, sőt híre járt, hogy asszonyokat megvesszőztek. Aki menekülhetett Pestről, menekült és menekülni vágytam én is. Lakásomról holmimat és irataimat Nyiri József

bátyámhoz vittem és azokat lakása padlásán helyeztem el. Többé sohasem kerültek elő. Nyiri József Madarász ministeriumában volt alkalmazva és ő tudomásomra hozta, hogy másnap indul az első vonat Szolnokra lisztszállítmánnyal a hadsereg számára. A szállítmány fölött Dolog György kormánybiztos rendelkezett. Bátyám őt megkérte, hogy azzal utazhassam. 1849 újév napja volt. Iszonyú hidegben foglaltam helyet a lokomotívon. Az éles szél megdermesztett. A gépészekkel együtt folyton forogtunk, hogy hol az egyik, hol a másik oldalunkat melegítsük fel. Délután Szolnokra értünk. Ott a szerzetesek klostromában megpihenve, korán folytattam utamat Debrecen felé. Pár nap múlva megérkeztem Nyíregyházára, nagybátyám házába s onnét szüleimhez, Nagykállóba.

A vármegye alispánja Péchy László volt, akinek házában mindennapos voltam. Egy este magához hivatott. Elmondta, hogy az osztrák sereg Kassa felé közeledik. Értesítést kellett szerezni az ellenség mozgásai felől és megkérdezett, vállalkoznám-e arra, hogy ennek megszerzésére Ung megye alispánjához, Oroszhoz utazzam. 21 éves voltam. Nem kevésbé lepett meg ez a felszólítás, de bennem élt az akkori fiatalság szelleme és elfogadtam a megbízást. Péchy leült és utasítást írt a hatóságokhoz, hogy kívánságomra fogatot állítsanak és ajánlólevelet írt Orosz alispánhoz, felkérve, hogy feladatom teljesítésében legyen segítségemre. Azután kezembe adott egy csomó bankjegyet. Elbúcsúztunk és hazamentem atyámmal közölni megbízatásomat. Aki megérteni akarná, hogy atyám minden ellenvetés nélkül vette tudomásul vállalkozásomat, annak ismernie kellene azt a gondolkozásmódot, azt a hangulatot, amelyet a szabadságharc eseményei általánossá tettek.

Másnap reggel elindultam atyám alkalmatosságán. Estére Fényeslitkére értem, ahol behajtottam Erős Lajos volt követ udvarába. Erős sem igen csudálkozott fiatal arcomhoz alig illő megbízatásomon. Elküldött a község házára és megrendelte a „forspont”-ot. Hajnalban indultam el Szürte felé Ungvárnak, ahová este értem. Reggel átadtam megbízóleveletemet az alispánnak, aki egy bőrrel kereskedő házalót küldött ki, hogy híreket szerezzen az ellenséges sereg holléte felől. Két nap múlva küldöttje visszaérkezett és kifizetve őt a reám bízott pénzzel, Orosz alispán zárt levelével kocsira ültem. Hazaérkezve felkerestem Péchyt. Ott találtam Bónis Sámuel kormánybiztost, aki előtt az alispán dícsérete kettősen jól esett. Beszámolva a reám bízott pénzzel, küldetésem Orosz levelének átadásával véget ért.

Ungvári utazásom alatt gyorsan követték egymást az események. Az osztrák sereg Tokajhoz közeledett. Rendkívül hideg volt az idő. A sebesültek tömegesen szaporodtak. Számukra katonakórházat rendeztek be Nyíregyházán, ahol engem mint alorvost alkalmaztak. Egy ideig meglehetősen egyhangúan teltek a napok. Csak kórházi teendőim foglalkoztattak. Egymásután jöttek a sebesültek és velük vegyesen olyan katonák, akiknek tagjai elfagytak. Orvostanhallgató koromban Balassa mellett sokat segédkeztem. Az ő honvédkórházában Markusovszky alatt, mint

alorvos szolgáltam. Ezen alkalmazásaimban meglehetősen gyarapodtak orvosi tapasztalataim és gyarapodott ezekkel önérzetem is. Nyíregyházán a katonakórházban Fr. nevű főorvos volt főnököm, aki valaha mint katonaeorvos működött. Később Nyíregyházán mint gyakorlóorvos keveset foglalkozott sebészettel. Nézetei és eljárásai sokszor nagyon különböztek azoktól, amelyekkel az egyetemen ismerkedtem meg, és mégis az ő rendelkezései szerint kellett eljárnom, sokszor meggyőződéseim ellenére is, amint láttam, betegeink kárára. A helyzetet nyomasztónak éreztem és elhatároztam, hogy nyíregyházi állásomat elhagyom. Elhatározásommal felkerestem Bónis Sámuel kormánybiztost, aki atyámmal baráti viszonyban volt és engem gyerekkorom óta ismert és mondhatom, kedvelt is. Midőn azonban kinyilatkoztattam előtte szándékomat, szigorúan nézett reám és csendes hangon, de olyan arckifejezéssel, amelyet soha sem felejtettem el azóta, kérdezett meg elhatározásom okai felől. Talán kissé emeltebb hangon mondtam el a kellőnél, hogy orvosi nézeteim elütnek Fr. elmaradt felfogásától. Bónis komoly szavakkal fejezte ki rosszallását a fölött, hogy fiatal és tapasztalatlan létemre érdemekben és munkában megőszült orvos fölött ítélni merek és így végezte: „tudja-e, hogy Tokajnál áll az ellenség és aki ilyen helyzetben otthagyja helyét, azt nekem mint kormánybiztosnak, jogom van felakasztatni?” Nem mondhatom, hogy szavai nagyon megijesztettek. Bónist nemcsak becsülte, szerette is mindenki és magam előtt nem a kormánybiztost, de az embert láttam benne. Elmondottam neki, mit láttam és mit tanultam Pesten és mit látok most magam körül, ő pedig elbizakodottságomat korholva, azzal végezte, hogy beszélni fog Fr. főorvossal, én azonban menjek vissza a helyemre. Ez a jelenet sokszor felélénkült életem későbbi lefolyása alatt emlékezetemben, mikor a sors úgy intézte, hogy az akkori kormánybiztos szeretett, melegszívű ipammá vált.

Tavaszkodni kezdett. A Tisza vidékén ritkábbakká váltak a csaták. Betegeink fogytak és munkám szünetelt mindaddig, míg Görgey győzelmes útját meg nem kezdte a Duna mentén és Budát ostrommal be nem vette. Akkor újra Pestre rendelték Balassa mellé.

Sokáig itt sem maradtam. A Pesten elhelyezett hadtesthez tartozott a szegedi 104. zászlóalj, melynek parancsnoka Földváry Sándor ezredes volt. Földváry hadsegédje Sükey Károly jóbarátom volt. Lumniczer Sándor, mint a magyar hadseregnek főtorzsorvosa, a hadtest kórházának szervezésével lévén megbízva, központi hivatalát Pesten foglalta el. Ha jól emlékezem, június közepe táján Földváry zászlóalját és ezzel Sükeyt Szegedre küldték Répássy tábornok dandárjához. A zászlóaljhoz főorvost kellett kinevezni és Földvárynak Sükey engem ajánlott. Nehézséget okozott, hogy én csak negyedik évet végzett orvosnövendék voltam. Sükey azonban egyenesen Lumniczerhez fordult, aki tervét nagy örömmel fogadta, különösen azért, mert a roppant megnövekedett hadsereg ellátására nagyon kevés sebészileg képzett orvos akadt és engemet Balassa vezetése alatt szerzett tapasztalataimnál fogva számbavehető embernek tekintett. Így lettem mint orvostanhallgató a 104. zászlóalj főorvosa, és az maradtam a szabadságharc

végéig. Rendeletet kaptam, hogy vonuljak be Szegedre, ahol kitört a cholera. Egyik legelső áldozata Répássy tábornok volt. Szegedről a Dembinszky tábornok vezénylete alá helyezett sereg nemsokára az Alföldre vonult, amelynek akkori siralmas képe leírhatatlan. Pétervárad, Szent-Tamás, Verbász a csajkások, szerbek és rácok öldökléseinek és rombolásának estek áldozatul. Előttünk mindenfelé leégett, néptelen romokból álló községek, műveletlen térségek, kiszáradt kutak jelezték a polgárháború útjait. Erőnket lelkesítő hírek tartották fenn. Perczel, Guyon, Damjanich, Vécsey Magyarország északi részén, Görgey a Duna mentén, Klapka Erdélyben. Bem vezérlete alatt seregünk győzedelmesen küzdött az osztrákokkal. A délmagyarországi síkságon jutott érintkezésbe Bem serege Dembinszkyével, amelyhez Földváry Sándor zászlóaljja tartozott. Vele egy reggelen Titel közelében dombos területre jutottunk, amelynek völgyeit a Duna és a Tisza kiöntései valóságos tavakká változtatták. A távolból dörögtek az ágyúk. Haladásunk közben egyszerre unokaöcsém, Korányi Frigyes állott előttem, kit két év előtt láttam utoljára Pesten, mint klerikust. Hazafias lelkesedésében letette a reverendát és Bem táborában szolgált, mint honvéd. Rövid beszélgetés után tovább mentem zászlóaljammal. A földön vegyesen heverték honvédeknek és osztrák katonáknak hullái, köztük egy vértese, akinek vaspáncélján a golyó kerek lyukat ütött. A pocsolyák és tavak közt nehéz volt a haladás. Tábori gyógytáram arra kényszerített, hogy társaimtól elválva, szekerekre üljek. Addig minden jól ment, míg a víz csak a kerék agyáig ért. Egyszerre azonban mélyebben vízbe kerültünk és megfeneklettünk. A titeli sáncok felől az ágyú szólt. Egyszerre mellettünk zuhant egy golyó a vízbe. A fölfröccsenő víz bevizezte ruhánkat. Sváb kocsisom éktelen jajgatásba tört ki és komikus kétségbeesése– ezt talán nehezen érti az, aki hasonló helyzetben nem volt – megnyugtatólag hatott reám. Megadással ültem gyógyszerládámon és vártam sorsomat. A tüzelés irányt változtatott és a golyók távolabb tőlünk kezdtek hullani. Kocsisom összeszedte magát. Kegyetlenül ostorozta lovait és azok nagy erőfeszítéssel kihúztak a kátyúból. Partot érve bajtársaimhoz csatlakoztam, akik nevetve nézték végig a partról vergődésünket.

Júliusban terjedt el a híre az orosz hadsereg intervenciójának. Paskievich orosz serege és Haynau osztrák serege egyesülten vonultak Szeged felé. A további események egymást kergették. Óriási tömegek állottak egymással szemben. Amit e titáni küzdelemből néha órákon, máskor egy-egy napon át láttam, soha el nem halványuló emlékként kísért végig életemen. Egyike e nagyszerű epizódoknak volt a szőregi csata. Dembinszky parancsnoksága alatt Szegeddel szemben, Szőreg határában táborozott, hosszú töltés mögött. Ágyúink a töltésbe vájt mélyedésekben állottak. Az óriási lapályon végigömlött a gyönyörűsége szép nyári nap melege. Szegedről harangzúgás hangzott felénk. Az osztrák császár születésnapját ünnepelték. Dél fele a katonazene a Gotterhalte-t harsogta, mire ágyúink megkezdték a tüzelést az ünnepség színhelye felé. A zene jó ideig megszakítás nélkül hangzott tovább, azután elhallgatott. Legénységünk a tábor hosszában

leült ebédelni. Csakhamar közeledő bajonettek csillogása tűnt fel. A Tiszán túl Szeged felé közeledtek. Dembinszkyhez jelentés ment Szőregre. Az őt éppen ebédnél találta. Lóra ült és segédtszeteivel a tábor jobb szárnya felől felénk tartott. A jobb szárnyon Desewffy Aristid lengyel légiója volt. Mellette tanyázott a 104. zászlóalj, amelyhez én is tartoztam. Nem messze tőlünk csőszrúd volt a földbe ásva. Dembinszky annak fokain felkapaszkodva, távcsővel szemlélte az ellenséget, azután leszállva, kiadta a parancsot, hogy az ágyúzást csak akkor kezdjék, ha az ellenség lőtávolságba érkezett. Híre járt, hogy a szegedi ünnepség megzavarása sok puskaporba került és készletünk erősen megcsappant. Az ágyúzás a mi részünkről is megkezdődött, de lassan folyt, mialatt az osztrák ágyúk felénk közeledtek. Egyszerre az osztrák lovasság megrohanta az ágyúinkat fedező töltést. A lengyel légió vitézül küzdött, de szétveretett. Ágyúink egy részét elfoglalták és egész seregünk, rendetlenül futva vonult vissza a Szőreg megetti erdőbe. Kezdte magát este felé összeszedni és nagy veszteséggel verődött össze a Temesvár felé vezető úton.

Nem kevésbé borzalmas emléket hagyott bennem a temesvári csata napja. Hosszú, fárasztó úton, forrón tűző napon, nagy szárazságban, roppant porfellegek között, szinte kimerült csapatokban vonult előre seregünk. A Ferenc-csatornához értünk. A híd deszkái fel voltak szaggatva és ezen kellett volna átkelnünk. A túlsó parton őrház állott és annak ajtaján hosszú fekete köpenyeikben osztrák tisztek jártak ki és be. Egyszerre az őrház ablakaiból lövöldözni kezdtek. A csapatunkat vezérlő tiszt elrendelte az átkelést a felszaggatott híd gerendáin és jutalmat ígért annak, aki mint első átmegy. Elsőnek egy élelmező tiszt lépett a hídra és őt néhány közlegény követte. Közülük egyet csakhamar golyó ért és belezuhant a vízbe. Helyébe lépett egy másik. Azután egymásután nekimentek katonáink a veszedelmes útnak és rövid idő múlva körülvéve az őrházat, a benne lévő osztrákokat elfogták. Az út szabaddá lett.

Ezt követő második napon értünk el a Temesvár előtti dombos-völgyes területet, ahol a magyar hadsereg utolsó nagy csatáját vívta. A temesvári várban Rukavina tábornok volt osztrák seregével. Reggel 9–10 óra lehetett, mikor Földváry zászlóaljával együtt pihenőre szálltunk. Egyik bajtársammal, egy Veliacska nevű honvédtiszttel egy dombra mentünk, ahonnét áttekinthettük a tájat, amíg csak a szem elláthatott. Keleten homályosan láttuk a temesvári sáncokat. Közte és köztünk volt báró Vécsey tábornok serege. Vécsey tisztjei felénk jöttek és közénk vegyültek. Kiáltó ellentét volt ezen fehér kesztyűs, fényes kardos és csillogó csákós tisztek és a mi kifáradt, nélkülözésektől megviselt, kopott tisztjeink és legénységünk között. Elsétáltunk Vécsey táborának határáig. A zöld galyakból font sátrakban pihenő katonákat nem háborították a várba zárt osztrákok.

Déltájban megdördültek az ágyúk. Visszasiettünk dombunkra. A temesvári erődítménnyel nyugat felé szemben fekvő Szentandrás fele láttuk a harc vonal kialakulását és az ágyúk füstjét. Azután por szállt fel és jelezte, hogy az ellenséges lovasság seregünk felé támad. Mérföldekre

terjedt a küzdelem vonala. Veliacsza búcsút vett tőlem és zászlóalja fele sietett. Többé nem találkoztunk.

Zászlóaljunk tartalékban volt délig. Egy-két óra lehetett. Szentandrás felől a tüzelés mind közelebb jött. Hadi láрма, egyszer-máskor lódobogás hangja terjedt át hozzánk. Dobpergés, trombitaszó mellett megindultunk. Meghatottan, bámulva láttuk, hogy Vécseytáborának csak nyomai maradtak. Területén össze-vissza heverték honvédek és parasztok hullái. Számuk folyton nőtt, amint a temesvári sáncokhoz közeledtünk. A sebesültektől tudtuk meg, hogy míg Szentandrás közelében a véres csata folyt, Rukavina serege Temesvár várából kirohant, Vécseyt hátulról megtámadta, a sáncokról tüzelő ágyúival a táborát szétrobbantotta és a tábor fele menekülőket felkaszabolta. Csakhamar érkezni kezdtek visszavonuló seregünk előpostái. Seregünk elvesztette a csatát és rendetlenül vonult Temesvár felé. Az erődítményből kirohanó osztrákok délfele szorították, és az a Temesvár alatti nagy erdőbe menekült. Ekkor az erdőből szólalt meg a puska és az ágyú. A nap hanyatlani kezdett és az óriási pusztítás véget ért. Az erdőben mindenféle felhangzott a zászlóaljok számát kiáltó honvédek hangja. Seregünk maradványai lassanként csoportokba verődtek. Az éj sötétségében a csoportok egyre nőttek. Lovasok, ágyúk kerültek elő és mire a hajnal hasadt, tekintélyes hadsorok hagyták el az erdőt. Tisztjeink élénken tárgyalták az eseményeket. Ezek közvetlen tanúi így adták elő a történeteket.

A csatavonal két szárnyán úgy lovasságunk, mint gyalogosaink győzelmesen szorították az osztrákokat Szentandrás felé. Minket a Szentandrás alatti folyó választott el az ellenséges hadvonalaktól. Gyalogosaink egy része sekély vizén átkelve, réseket ütöttek rajtuk. Seregünk központi részének fedezetét ágyúüteg adta Rózsa százados kommandója alatt, és rettenetes pusztítást művelt az osztrák csapatokban. Két szárnyuk erősen ingadozott. Ekkor parancs érkezett Rózsához, hogy ágyúival a sekély vizen átkelve, a túlsó partról folytassa a tüzelést. Ez volt a szerencsétlenség. Az első ágyú felborult. Segítségére siettek és az üteg zavarba jött. Erre az osztrákok puskatüzélést indítottak meg. A zavar nőtt és ágyúink elhallgattak. A zavar átterjedt központunkra, amit az osztrákok oldaltámadása fokozott. Megkezdődött a rendetlen visszavonulás, amelyet feltartóztatni nem lehetett. Visszavonuló seregünk találkozott Vécsey megfutamodott táborával. A fejvesztés teljes lett és egyedüli menedéknek a temesvári erdő útja látszott.

Úgy tudom, a dolgok csakugyan úgy történtek, ahogy azt az összeverődött tiszték elmondották. Nem vagyok képes számot adni magamnak afelől, hogyan jutottunk vissza Lugosra. Augusztusi meleg nap esthajnalán teljesen kifáradva, éhségtől és szomjúságtól gyötörve telepedtünk le Lugos határában a homokon. Seregeink megmaradt töredéke között elterjedt a hír, hogy a magyar hadseregnek vége van és szabadságharcunk megbukott, anélkül, hogy e hír forrását bárki is tudta volna. Este a városból ennivalót és kitűnő könnyű bort kaptunk. Felfrissülve

éjszakáztunk a szabad ég alatt. Felkerestem a szegedi zászlóaljából megmaradt tiszteket és megállapodtunk, hogy együttmaradva várjuk be a hadvezetőség intézkedéseit.

Értesítések után járva, a szegedi zászlóalj zömére bukkantam. Rengeteg sok kimerült és beteg katonát találtam ott. Nem tudván velük mit kezdeni, elindultam Guyon hadserege törzsorvosának, Schwarczernek keresésére. A lugosi templom előtt elterülő téren találtam Guyont. Lóhátról, rekedt hangon, láthatóan erőlködve, közben-közben vért köpve, német beszédet tartott a körülötte álló tiszteknek. Beszédéből egy mondat ma is fülemben cseng: „Ich garantiere Ihnen den Pardon”. Tovább mentem. Végre megtaláltam Schwarczert, aki azzal fogadott, hogy mindennek vége van. A városból némán ballagtam kifelé egy emelkedő úton. Mellettem hajtott el lépésben Patay István ezredes, hadsegédével, Igaz Györggyel. Utána kiáltottam: „Ezredes úr is megadja magát?” Visszakiáltott: „Mindennek vége, kikiáltjuk Constantin (vagy Mihály?) nagyherceget magyar királynak”. Én még megkérdeztem: „Komolyan mondja ezt az ezredes úr?” Még hallottam a tovarobogó kocsjáról válaszát: „Igen, komolyan”. Visszafordultam a városba, azután a szegedi tisztekhez csatlakozva, velük néhány podgyászos szekér mellett az országúton mentünk tovább. Egy falun vitt át utunk, ahol oláhul beszéltek. Az udvarokról néhány puska lövést küldtek utánunk, amelyek azonban senkit sem értek. Éhen-szomjan gyalogoltunk tovább, úgy hiszem a Maros völgyén fölfelé. Itt iszonyú tömeg menekülőre bukkantunk. Vég nélküli szekérsor, közben-közben egy csapat honvéd, egy-két ágyú, egy-két puska poros kocs. A domboldalon egy kecske legelészett. Lövéldözni kezdtek rá. Az legurult a Maros partjára. Megrohanták, szétarabolták és megosztották fölötté. Azután egy forrást rohantak meg. Óráról-óra ballagtunk előre. Egyszerre a Maros túlsó oldalán nyíló völgyből osztrákok tűntek fel. Puskákból, karabélyokból, egy-egy kisebb ágyúból lövéldöztek a menekülőkre. Golyóik egynéhány szekeret és vonómarhát eltaláltak. A szekérsor megakadt. Mi szekereinkkel betértünk az erdőségbe és mellékutakon mentünk tovább. Azután út nélkül haladtunk az ismeretlen vidéken. Estére Arad közelébe értünk, ahol oroszok táboroztak. Körülvettek, bevezettek a parancsnokhoz, aki minden fegyverünket elszedte, azután megvendégelt. Nem éppen friss sódort és valami szeszesítalt kaptunk, végül bekísértetett Aradra, ahol a mellénk rendelt örök útnak eresztettek. Arad várát osztrákok tartották megszállva. A város tele volt lefegyverzett honvédekkel és az ország minden részéből összegyűlt menekülőkkel. Itt találtam Nyiri Vilmos bátyámat, aki Bem alatt mint őrnagy szolgált, Adolf öcsémet, aki a nyíregyházi polgármestert mint titkár kísérte. Lisznyay Kálmán barátomat és Speletits Félix bács megyei kormánybiztost. Együtt indultunk el lakást keresni. Nem találtunk sehol. Végre egy rombadőlt házban, amelynek alig volt egy darab fedele, leheveredtünk a puszta padlóra. Vilmos eladta a lovát egy fodrásznak és ennek árán kezdtünk élösködni. A viszonyokat élénken illusztrálta szegény Lisznyai Kálmán esete. A várkapun át bemenve, egy tiszt mellett

haladt el, anélkül, hogy köszönt volna. A tiszt bevitette az őrszobára és megpálcáztatta. Aradon találkoztam Lumniczer Sándorral is.

Az Aradon összegyűlt honvédek ügyeinek rendezésével – mint osztrák kormánybiztos – báró Ambrózy foglalkozott. Valami magas megbízása volt gróf Zichy Ferencnek is, amelynek lényegét nem ismertem. A magyar seregnél alkalmazásban volt zászlóaljorvosok azt az utasítást kapták, hogy Lumniczernél jelentkezzenek, mint a volt honvédség főtörzsorvosánál. Az ő bizonyítványával az osztrák térparancsnoksághoz utasítottak, utasítás átvétele végett, amelynek tartalmát előre nem ismertük. Bizonyítványommal én is a térparancsnokságra mentem. A tágas szobában egy csapat orvost találtam, akik közül többeket ismertem. A szoba sarkában zongora állott, rajta egy csomó kotta. Egy asztal körül hivatalnokok dolgoztak. Közülük az egyik előtt névsor feküdt. Felolvasta a neveket, minden jelentkező egy iratot kapott, amellyel Ambrózy irodájába utasították. Sokan távoztak már, mialatt a zongorán fekvő kottákat nézegettem. Közülük néhányan visszatértek és suttogva tudatták velünk, hogy az Ambrózyhoz utasítottakat letartóztatják besorozás végett. Miután az én nevem felolvasására még nem került a sor, a járókelők közt észrevétlenül kimentem az ajtón és a barátaimmal együtt lefoglalt házrom felé tartottam, ahol azt, amim még volt, elhelyeztem. Útközben támadt egy gondolatom. Táskámban értékes kincsként őriztem azt az elismerő elbocsátó levelet, amelyet az előbbi év végén Perczel tábornoktól kaptam Nedenicen, mikor a szabolcsi tisztekkel szemben történt felszólalásom után Balassa honvédkórházába mentem Pestre. Szállásomra érve, kivettem táskámból az írást és azzal tértem vissza Ambrózy irodájába. Itt úgy adtam elő a dolgot, hogy Balassa kórházából Buda bevétele után Windischgrätz által szüleimhez mentem Szabolcsba és Nyíregyháza elfoglaltatásakor néhány ismerősömmel menekülve, jutottam Aradra. Az a tervem, hogy visszamenjek szüleimhez Nagykállóba. Ezt a történetet Perczel bizonyítványa alapján elhitték és elbocsátottak. Tanyámra visszatérve, ott találtam Speletitset, Nyiri Vilmost és Adolf öcsémet. Nagy örömmel újságolták, hogy sikerült nekik passust szerezni a Nagykállóba való utazásra. Alkalmatosságot fogadtunk és útnak indultunk. Aradot elhagyva, orosz kordonhoz értünk, amelyen passzusaink megvizsgálása után áteresztettek. Két óra lehetett, mikor Mácsán betértünk a vendégfogadóba ebédelni. Ebéd közben belépett a falu jegyzője és útleveleinket kívánta. Vilmos bátyám és Adolf öcsém útlevele rendben volt, Speletits azonban valami bácsmegyei útlevéllal utazott, amelynek személyleírásában az állott, hogy szeme kék, pedig az övé fekete volt, amit a jegyző észrevett. Jólelkű ember módjára csak annyit mondott, hogy igyekezzünk minél hamarabb tovább állni, mert különben baj lesz. Ebédünket sebtiben fejeztük be. Speletitsnek hátraslova a vendégfogadó előtt állott, egy szekér saraglyájához kötve. Nem tudott vele mit kezdeni és pénzünk nem volt. Speletits odalépett a jegyzőhöz és felajánlotta neki, hogy vegye meg a lovát. A vásár hamar megvolt, persze a jegyző előnyére, de a mi javunkra is. Szekerünkre ültünk és

mentünk Szabolcs felé. Sok nehézség közt, hosszú utazás után, megérkeztünk Nagykállóba. Speletitset a zsandárok keresték. Utoljára Balkányban Somossy Ignác házában talált rejtekre. Hónapok múlva egy a szomszédban lakó, Vas István nevű parasztemberrel küldtem Speletits levelét Bács megyében lakó nejehez, amelyben útiköltséget kért, hogy Amerikába szökhessék. Ez a derék ember sok viszontagság közt gyalog tette meg az utat és hiány nélkül hozta el a reábízott pénzt, amellyel Speletits csakugyan Amerikába költözött. Családja utána ment és ott új életet kezdett.”

Korányi Frigyesnek, a 104-ik honvéd zászlóalj főorvosának orvosi naplófeljegyzései

Az Országos Levéltárban felkutatta és a feljegyzéseket
közzétette: Karasszon Dénes³⁰

Orvosi napló 1849/50. Ennyi a molyrágta félbőr kötésű könyvecske címe, amely ott volt gazdájával a temesvári, szőregi, verbászi csatákban. Fekete tintával szántott sorok 169 sárgult papírlapon, amelyek a '48-as szabadságharc emlékeit őrzik. Balassa-előadások kivonatai; kóresetek; háborús sérültek és venereás betegek kórrajzai, mindaz, ami 1849. június 11. és 1850. május 24-e között Magyarországon történt egy „orvosnövendék” számára, akinek oroszlánkörmei azonban már akkor megmutatkoztak: „...mint 5. éves orvos, magány gyakorlati eseteim alig levén kórházi esetekre szorítkoztam mindenkor feltartván a tanári előadások mellett saját véleményemet”.

A naplón nincs név, a bejegyzett „recipék” után nincs „subscriptio”. A napló írója nem fedi fel kilétét, feljegyzéseit kizárólag „ad usum proprium” készítette. Mégis elárulja magát a 28. oldalon, ahol 24/9 keltezéssel³¹ a következő bejegyzés olvasható: „Három hó óta nem vólt alkalmam e’ naplót folytatni, a három hó alatt sok igen szomorú történt, de ez orvosi naplóba csak annyiban tartozik: a mennyiben a Muszka sereg előll Pestről távozni kénytelenítettén a 104ik h.v. zálj.hoz fő orvosul neveztettem ki...”

Erről a kinevezésről az Országos Levéltárban a Hadügyminisztérium egészségi osztályának 1849.2770. H. jelzésű iratai között a következő bejegyzés olvasható: „Korányi Frigyes orvosnövendék a 104. honvéd zászlóaljnál az ideiglenes főorvos. Alorvosai: Reiner Zsigmond abszolvált orvostanhallgató és Boehm József sebészmeister – jelenti a temesvári táborból 1849. július 21-én a 4. hadtest rendező főorvosa.” (...)

³⁰ Forrás: Karasszon Dénes: A 104-ik honvéd zászlóalj főorvosának orvosi naplója. = Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 44 (1968) pp. 109–116.

A szerző által felhasznált források:

Hajós Károly: Korányi Frigyes és kora. = Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 29 (1963) pp. 195–208.

Kiss József: Emlékezés Korányi Frigyesre. = Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 30 (1964) pp. 77–87.

id. Bárány Korányi Frigyes emlékeiből. = Orvosképzés, 1928. Különfüzet. 60 p.

Máté István – Réti Endre: Korányi Frigyes. Bp., 1951.

Müller Kálmán: Korányi Frigyes. In: Az orvosi tudomány magyar mesterei. Bp., 1924.

Róth Miklós: id. dr. Korányi Frigyes. Bp., 1929.

Tauszk Ferenc.: Korányi Frigyes 1828–1913. Bp., 1913.

Varga Lajos: Az Orsz. Közegészségügyi Tanács kiemelkedő orvos tagjai. id. Korányi Frigyes. = Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica Suppl. 2 (1964) pp. 149–162.

³¹ 1849. szeptember 24.

A visszaemlékezések során maga Korányi Frigyes sem említi régi naplóját. Rég elveszhetett az már, hiszen erre korábban is volt példa; a 23. oldalon, 27/6 keltezéssel³² olvassuk: „Naplóm tíz napig eltévedve lévén csak ma folytathatom jegyzeteimet előre bocsájtva röviden mik az alatt megjegyzésre méltók találtattak...”

Ki tudja, hogy a sors mely szeszélye sodorta most elő egy családi gyűjteményből, hol ismeretlenül rejtőzött. Vajon mely véletlennek köszönhető, hogy éppen most lobbantja fel ismét az emlékezés szövétneket „az orvostudomány magyar atyamesterének” emléke előtt? Habent sua fata libelli...

Korányi Frigyes részvétele a szabadságharcban jól ismert. Kimagasló szerepet töltött be a márciusi ifjúsági mozgalomban, tagja volt a március 19-i pozsonyi küldöttségnek, s részt vett a kolozsvári „deputációban” is, minderről visszaemlékezéseiben részletesen megemlékezik. „Korányi még diák volt – írja Réti Endre –, amikor megkezdődött a fegyveres küzdelem, de a szabolcsmegyei önkéntesek annyira bíztak benne, hogy orvosukká választották, 1848. november 10-én pedig Szabolcsban a 48-ik honvéd zászlóalj hivatalosan kinevezett alorvosa lett. Perczel oldalán több csatát küzdött végig, ezután a pesti hadikórházban alorvos lett Balassa és Markusovszky mellett. Amikor Markusovszky elhagyta Pestet, Korányi hazament szülőfalujába és az ottani honvédkórházban kapott beosztást. Ez rövid ideig tartott: Windisch-Grätz-et a honvédek májusban kikergették Budáról, s Korányi kis időre ismét Balassa mellé került Pestre...”

*

Ezekben a napokban kezdődik a Napló, amelynek most csak a szabadságharcra vonatkozó részeit és azt is részben kivonatossan, de az eredeti helyesírással közöljük. Az első bejegyzést 1849. június 11-i keltezéssel találjuk:

„Kozák István honvéd őrmester m. évi Dec. 29 a Móri csata alatt elfogatván Bécsbe vitetett hol is nem sokára nyakán daganatot kapott mely mingyárt eleinte az egész nyakát ellepte az embertelen ellenség orvosi segély helyett nedves börtönben és hurczoltatásban részesítette, márcziusban behozatott Pestre s’azon hó utóján kiszabadulván haza tért szüleihez kik orvosi tanácsot szinte nem kérvén különféle házi szerekkel rakták már nagy mértékben gennyedő de meg nem nyílt tályogot. f. hó 7-én megérkezvén beteget következő állapotban találtam: a bal tarkó tájon egy 2 krajczáros nagyságú nyílással bíró tályog volt, a nyílás körül tenyérszerű nagyságra el volt halva a bőr mely alá vezetvén kutaszomat felfele és befele csak nem az első nyak csigolyáig alá és kifele a kulcsont felett mint egy 2 hüvelyknyiig láttam terjedni az üreget s’ a mellkulcs csecs izom hátsó

³² 1849. június 27.

hasának hátsó szélét egészen lemeztelenítve s' a leg gyengédebb érintésre szerfelett érzékenynek találtam, a geny mely benne volt bűdös hig volt melyet kiüríteni a tályog helyzete s' szerfeletti fájdalmassága miatt nem lehetett; – A nyak melső részének jobb oldalán hasonlóképpen egy kettős tályogot észleltem melyek a platisma myoides egyik ráncza által választattak el a tályog annyira tele volt gennyel hogy a nyelést igen meg nehezíté ezt tehát megnyitni első teendőm volt, minek következtében nagy mennyiségű vérrel vegyített hig ev ürítettett ki, a kutasz egész a kulcsonttig alá fele ki és hátfele két befele a mélybe egy hüvelyknyire haladott.

Mi a beteg általános állapotát illeti azaz a láznak tünetényei nyilvánosan ki voltak fejezve u:m: az érverés sebes, izgatott, kicsiny volta, szomjuság, gyakori főfájás, a legkisebb meg erőltetésre is bő izzadás következett, minden tünetények éjszakán nagyobb mértékben jelentkeztek s' hajnal felel bő izzadással végződtek, melyre lankasztó álom következett. a gyomor tiszta étvágy jó. De a kiürítések rendetlenek hol hasmenés hol szorulás levén jelen a beteg színe sáppadt bőre nedves. f. hó 8-án midőn először meglátogatám négy napi szorulása volt néha köhécselt.

Ezen közjeleket össze foglalván ezen állapotban a hosszas genyedés és erővesztés által létre hozott aszlázat látom bennök s'kétséges valyon nem fejlődtek e ki a tüdőben gümők?

Ily állásában a dólgoznak az első indicatio volt helybelileg a bezárt genyet ki üríteni s' a sebben jó genyedést és sarjadzást létrehozni és ezell össze kötve fel merült a második javallat t:i: a lázat csendesíteni s' a betveges elgyengült egyént meg erősíteni. Az elsőre nézve mint már fennebb emlitém a nyak melső részén levő tályogot felnyitám a másodikra nézve a bélcsatorna kiürítésére rendelém:

Rp: Pulv.rad.rhei chin.
Arcani duplicati
crem.tartari

dr.unam

Extr.taraxaci q.s.ut f.boli octo.

Melyre 3 könnyű székletétel következett.

7-én Markusovszky barátomat elhívtam magammal a beteghez ki is a tályogokat felvágván belölk nyilt sebet képezett s'csak ekkor láthattuk azon iszonyu roncsolásokat miket a bezárt ev végbe vitt a vérzést megállítván rendeltük neki

Rp: Spermat.ceti
Unc.semis
Cera alba
dr.tres
Olei amigd.
dr.decem

M.f. unguent. D.s. Kenőcs s' ezel kötjük a sebet az általános gyógyításra nézve tanácsosnak véltük a betegség lefolyását kissé észlelni:

Ma a sebet megvizsgálván azt javulva nem találtam a hátsó seb száraz s' ami kis genyet elválaszt is rossz, a melső bőven de rosszul genyed a kulcs csont feletti lágy részek tésztázan feldagadvák duzzadtak. éjszaka ismét hasmenése volt izzadás bő, nyelve tiszta, étvágya jó, érütése folytonos lázra mutat hólnap úgy is szándékom lévén Markusovszkyt ismét elhívni ma csak edény rendszer csillapítására rendeltem neki italnak

Rp: Elixir.ac.Halleri
dr.duas
Syr.rubi idaei
unc.duas
M.D.S.vizbe inni.”

A decursusra vonatkozó feljegyzéseket az egyöntetűség és a könnyebb áttekintés kedvéért a Napló több oldaláról egybegyűjtve az alábbiakban folyamatosan mutatjuk be.

„Kozák Istvánt ma rossz állapotban találtam nyugtalan és álmatlan éj után hajnalban bő izzadás reggel felé pedig hasmenés következett nyelve száraz volt 10 órakor azonban midőn ép hozzá menék már meg nedvesedett ér ütése sebes gyenge lágy arcza még a tegnapinál is halványabb a seben semmi változás. Ezen tünetmények meg ijesztettek annyival is inkább mert a beteg szerfeletti bágyadtságról panaszkodott s' szüntelen verejtékezett. a hasmenés elállítására rendeltem neki

Rp: Inf.ipecac.ex gr.decem unc.sem
Ac.Halleri
dr.semis
Syr.altheae
unc.1

hogy egyszersmind az edények izgatottságát compensálja. étvágya csökkent.

Dél után Markusovszkyval jöttem hozzá ki és a sebet jobb állapotban lenni mondotta, a hasmenés meg szünt volt az érverés kevésbé csillapodott csak arról panaszkodott beteg hogy az orvosság és ital fogait el vásítja mi a bennök foglalt ac.sulfuricum következménye, a beteg erősítése a legfőbb indicatio lévén melyet már halasztani egy átaljában nem lehetett rendeltünk neki:

Rp: Decoct.cort.chinae reg. ex dr.duab.
per.unc.quatuor Decocto flav.Inf.
Rad.acon.
grana decem
Syr.cort.aurant.
dr.tres

E szerből éjszakára két evő kanállal vegyen addig pedig fojtassa az Ipecac.infusumot.”³³

³³ Vö. a kézirat 6. oldalával!

„K...k Pista a chinát jól türi, semmi gyomor nehézségről nem panaszkodik nyelve tiszta étvágya jó hasmenése reggel két izben volt s' azért a hánytató gyökér forrázatot ismét vette mire el is állott éjjel többet aludt mint máskor a sebben jó geny választatik el estvére ismét két kanál china főzetet veend.”³⁴

„Kozák Pista átaljában jobban van hasmenése nem volt a seb kinézése szebb a china főzetből három kanállal vesz napjában”.³⁵

„K. Pista sebe javulófélben van de a bőr egész a jobb lapcsont melső széléig el van halva, a hátsó sebből a geny kint sülyed a kulcsont fele. széke nem volt. ér ütése valamivel erősebb és lassabb nyelve tiszta. a chinát folytonosan veszi.”³⁶

„K. Pista ugy van mint tegnap ma széke is volt. ma fedezte fel előttem hogy bujakóros fekélyei vannak mi a bajt szerfelett sulyosbitja s' engem a szerelés iránt nagy kétségbe hoz a felett hogy valyon az egyént bulya kór ellenesen gyógyíthatom-e vagy nem? első esetben attól félhetek a ki merült életerő mellett hogy a higanyos vagy iblanyos szerek vég kép elcsigázzák az egyént, a másodikban pedig, hogy a még most helybeli buja kór a vérbe át menván a már javuló nyak sebeket elfajítja. Most egyelőre csak helybelileg pokolkő érintéssel gyógyítandom elvárván a kór kifejlődését.”³⁷

„K. Pista sebe különösen a melső szépen sarjadzik de a hátsóból a geny melfele sülyed. buja kóros fekélyeit ma pokolkővel tapintottam.”³⁸

1849. június 15-i keltezéssel.³⁹

„15/6. Balassa előadása folytán bemutatott Gömöry Frigyes h.v. hadnagy, ki még mult évi november kulcs csontjában egy puska golyót kapott melynek következtében nagy része a csontnak elhalt és ki taszított, jelenleg is egy darabot kihuztunk megjegyzendő volt a kutaszolás alatt a tanár azon észrevétele hogy ha a kutasz érdes felületre jó mely az ujjakban oly érzést hoz elő mintha gipszen vezetnök a kutaszt ott még minidig necrotisált csont van ha ellenben kásás lágy felületre akadunk mely könnyen vérzik s' a' kutaszt könnyen be hatni engedí ott már sarjadzás van jelen...”

³⁴ Vö. a kézirat 8. oldalával!

³⁵ Vö. a kézirat 15. oldalával!

³⁶ Vö. a kézirat 19. oldalával!

³⁷ Vö. a kézirat 20. oldalával!

³⁸ Vö. a kézirat 22. oldalával!

³⁹ Vö. a kézirat 16. oldalával!

Az 5. oldalon kezdődik a következő esetek leírása:

„Az egyetemi kórodában 5 beteget találtam 1 köves gyermek és 1 köves megnőtt férfi, egy térd izülésén keresztül lőtt honvéd s’ egy nyakán keresztül lőtt tiszt, végre egy ajk rákos gyermek. Azon 3-ik helyen említett honvéd ma meghalt.”

„Korodai betegek” címmel olvassuk:

„Ma Balassa kórodai előadást tartott. beszédének első tárgya azon katona volt: ki mint már felyebb megemlítém térdizületébe kapott lövés után kórodánkban meghalt. A tanár ezen kimenetét a bajnak megmagyarázandó először is felemlíté hogy az izbajok és sebek aránylag mindig jobban kimeritik az erőtt mint mások, fel emlité továbbá hogy ezen egyén sérülése után csak három héttel hozatott kórodánkba oly kellemetlen körülmények között hogy a golyó hol léte tudva nem lévén most már az előhaladott lob s’ talán hely változás miatt is kipuhatolni nem lehetett de bizonyosan az izülés körében volt s’ itt a lobot folytonosan fenntartá s’ bő rossz genyedés a beteg élet erejét fel emészté.”

IV. jelzés mellett olvashatjuk a következő bejegyzést:⁴⁰

„Derzsi főhadnagy kiről már 11-én mint a nyakon keresztül lötről emlékeztem ma éjszaka a paralysis és sopor tünetényei között meghalt, a bonczolás mutatta a következőket: az agy egés-séges kevéssel nagyobb bővérűség, a tüdők geny metastasisokkal telvék melyek egész barlangokat okoztak ezen kívül a bal tüdő hártya lobos izzadmányt mutatott a has zsigerek rendesei kivén a vékony beleket melyek egy belső lágyék sérvet képeztek a golyó bement a mellkulcs csacs izom külső fején át a torkolatvérér mellett s’ a közönséges fejüteren kívül szétzuza az 5, 6, és 7-ik nyakcsigolya harántnyujtványait s’ a hátsó izom rétegeken át és ki ment az egész csatorna sphacelosus volt valamint a hát izmok is melyekbe a geny be szüremkedett. Különös volt hogy oly helyeken is ugymint a nagy és kis mellizom között geny góczok találtattak, ide a geny nem süllyedhetett hanem szükségképpen azt kell felállítani: miszerint itt önálló gyulladás és ennek következtében genyedés jött létre. a nyak ferinczek maczeráltatnak és így ezekről még hónap többet mondhatok.”

A macerált nyakcsigolyák vizsgálatáról azonban sajnos, semmit sem tudhatunk meg. 1849. szept. 24-i keltezéssel, a következő bejegyzést találjuk:⁴¹

⁴⁰ Vö. a kézirat 16. oldalával!

⁴¹ Vö. a kézirat 28. oldalával!

„24/9. Három hó óta nem volt alkalmam e naplót folytatni, a három hó alatt sok igen sok szomorú történt... ezen idő orvosi tapasztalásra nézve fölötté nyomoruságos volt nem mintha betegek hiányzottak volna a Z. aljnál – ezek igen is sokan voltak – de a valamennyire súlyos betegek kórházba szállíttatván általam nem észleltethettek, s’ azok is kik a táborban szereltettek általam u:m: néhány bujakórosok, alszár és lábfekélyesek, váltó lázasok s.a.t. gyógyszerháram szegénysége s’ az örökös marsok miatt a szerek használatában rendetlenség miatt csak igen kevés tapasztalásra nyújtottak alkalmat; a mint egy 120 sebesült kik általam csatatéren bekölttetek legfőbb statisztikai adatot szolgáltatottak, a mennyiben a Verbászi Szőregi és Temesvári csaták alkalmával kezem alá került sebesültek között a következő arány volt:

Okvetlen halálos seb	8
csontot sértő fejseb	5
könyebb fejseb	13
mellkason történt sebzés	2
altesten –	7
vállon – csonttöréssel	3
fölkaron csontsértéses	31
alkaron és kezen csont –	20
könnyű seb a felső végtagon	9
az alfelen	1
a czombon csontsértéssel	11
alszáron csontsértéssel	4
könyebb sebek az alsó végt.	6

Ezek közül csata téren műtétetett	9
csontkitást igényelni látszott	7

Ezen kívül érdekes sebészi esetként elő adá magát egy Kulcs csont törés. Az érdekelt egyén szekérről esván le bal oldalára azon kívül hogy balkarját szabadon mozgatni nem tudta semmi rendkívülit nem érzett, társai ficzamorást gyanítanak s’ mi után a helyrehúzás kísérletét maguk süketellenül tevék: alorvosomhoz mentek ki azonban rándulást látott benne midőn magam is oda jövén s’ a beteget megvizsgálván tölle semmi más subjectiv symptomát ki nem tudhattam mint hogy karja mozdításánál különösen a fölkar hátra feszítésénél terjedt fájdalmat érez, ficzamorás jelen nem létét az bizonyítá: hogy kezemmel a hónlapon keresztül a vállcsucsot és kulcs csont alatti tájat megfeszítvén a fölkar izvápájában mindenütt szabadon mozgathattam, előre hátra mozgathattam, daganat vagy vörösséget átaljában látni nem lehetett mert az esés még alig ötperc előtt történt volt, a mint azonban a betegnek karjait előre keresztbe tétetem úgy hogy könyök izülései egymás fölibe estek a bal kulcs csont válcscuci végétől mint egy egy hüvelyknyire szuró fájdalomról panaszkodott hol is ujjammal tapogatván a vál kulcsot eltörve találtam és külső darabja végét a belső által a melkas fel szegletbe nyomva, az az által elő hozott résen kívül a ropogás is erősíté a kórismét és így az egyénnek előlegesen is a Brünninghausen féle kötést

alkalmazván és hideg borogatásokat rendelve őt kórházba küldöttem, a gyógy mód sikeréről mitsem tudok mert az egyént azóta nem láttam. –

Érdekes észleletre nyújtott még alkalmat a Cholera. ezen járvány a seregben egész nyáron de nem nagy mértékben uralkodott, zászló aljamat egész Julius 16-áig meg kimélte, midőn Temerin alatt táborban levén beteghez hívtam kin a cholerának minden jeleit látván s' kórháztól egy napnyi távolságra levén: a szerelést az eszközök szegénységéhez képeest szabadég alatt kénytelenítettén végbe vinni, a betegnél a hányás és hasmenés nem oly mértékben mint a görcsös tünetények mutatkoztak, a teste már egészen meghidegült, a szerelés meleg eczet mosásokon kívül székfű forrázatban mákony főstvény által eszközöltetett, a betegség 14 óra multával halállal végződött. akkor nap hét másnap 9 harmad nap 1 cholerás beteghez hívtam, kikenél mind annyinál az első betegnél észlelt typus nyilvánult t.i: a görcsös symptomák tulsulya kettő közzülök a táborban meghalt a többi kórházba szállittatott. Különös megjegyzésre méltó, hogy midőn Temerin alá értünk a legénység mely már egy egész nap nem ivott vizet egy poshadt árokvizből ivott s' a 18 cholerás egyén mind ezek közül vólt, három nap multával a cholerinát gyakran tapasztaltam de cholerát egyszer, minek okát nagy részt abban találom hogy a legénység általam s' még inkább a kór által figyelmeztetvén: mihelyt valamit érzett segélyt keresett s' ezen esetekben az Ipecacuanha kis adagban általános sükerrel használtatott általam, annyira hogy mint egy 30–40 ily eset közül csak egy ment valóságos cholerába által, kihez marsban lévén szüntelenül csak betegsége második napján hívtam, gyógyszer táram a szekeren elmaradván csak dörzsölést rendeltem, estvére midőn megállapodtunk már a bőr meleg vólt, a vizelet helyre állott hányás és hasmenés megszűnt s' a visszahatás tünetényei mutatkoztak, illy állapotban a beteg kórodába vitetett. Az egész kórjáratból azt következtetem 1-ör a kórszellem jelen léte mellett a betegség kitörését a posványos víz itala okozá. 2-or azon három nap, midőn a cholera leg inkább pusztított szerfelett hideg éjszakákra derült, forró napok következtek, 3-or ez után borult essős idő következvén a légmérséklet annyira nem contrastirozott. 4-er oly napokon, midőn a legénység bort nem kapott a cholerina sürvebben mutatkozott 5-ör átaljában az ideges tünetények vóltak az uralkodók.”

Itt véget érnek a napló szabadságharcra vonatkozó részei. A következő bejegyzés már a hazatérés utánra vonatkozik:

„A cholerára vonatkozó igen érdekes esetet vólt alkalmam már idehaza látni...”

Szomorú hazatérés vólt az: szomorú Korányinak, kit 1852-ben politikai okokból szülővárosába, Nagykállóba internáltak, hol több mint egy évtizedet töltött nehéz viszonyok között, de szomorú

helyzetben volt az egész magyar nemzet. Ebben a reménytelen, szomorú helyzetben olyan emberek segítségére volt szükség, mint Korányi Frigyes. Az ő páratlan tehetsége, szorgalma, igyekezete volt az, ami a legnehezebb megpróbáltatások után újból felragyogtatta a magyar orvostudományt.

Korányi Frigyes életével, életművével, a magyar orvostudomány fejlődésére gyakorolt óriási hatásával sokan foglalkoztak, méltatva halhatatlan érdemeit. Fiatalkori éveire, szabadságharcbeli élményeire vonatkozó adataink elsősorban az ő saját visszaemlékezéseire támaszkodtak. A most előkerült „Orvosi napló” érdekesen egészíti ki eddigi ismereteinket a korról és a naplóról egyaránt. Az orvos-szemtanú naplója frissen, szinte a saját élmény élénkségével idézi fel a több mint másfélszáz év előtti csaták orvosi emlékeit, ugyanakkor azt is bizonyítja, hogy méltán fog az akkoriban még mindössze 22 éves orvosnövendék „neve hazánk orvosi kultúrájának történetében mindig emlékezetes maradni”.